

Звіт подібності

метадані

Заголовок

Формування лідерських якостей молодших школярів різними формами виховної роботи

Автор

Науковий керівник / Експерт

Матявіна Н.М.**Баранюк І.Г.**

підрозділ

кафедра дошкільної та початкової освіти

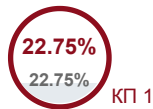
Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

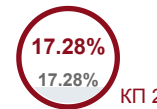
Заміна букв		0
Інтервали		0
Мікропробіли		169
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		159

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

21316

Кількість слів

159321

Кількість символів

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/2341/1/Vzaiemodopovniuiucha%20rol%20shkoly.pdf	182	0.85 %
2	https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6444/educ_2023_040.pdf?sequence=1	179	0.84 %
3	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/2341/1/Vzaiemodopovniuiucha%20rol%20shkoly.pdf	157	0.74 %

4	http://svitlovodsk-school9.edukit.kr.ua/Files/downloads/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B02022%20(2).doc	155	0.73 %
5	https://naurok.com.ua/igrovi-tehnologi-suchasno-pochatkovo-shkoli-372753.html	119	0.56 %
6	https://naurok.com.ua/igrovi-tehnologi-suchasno-pochatkovo-shkoli-372753.html	103	0.48 %
7	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/2341/1/Vzaiemodopovniucha%20rol%20shkoly.pdf	99	0.46 %
8	Психологічні особливості формування лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку.docx 12/9/2020 Rivne State Humanities University (Рівненський державний гуманітарний університет)	98	0.46 %
9	http://svitlovodsk-school9.edukit.kr.ua/Files/downloads/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B02022%20(2).doc	95	0.45 %
10	http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuP_2016_140_44.pdf	93	0.44 %

з домашньої бази даних (0.05 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	"Проблема застосування гри в освітньому процесі початкової школи" 5/16/2022 Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Факультет педагогіки, психології та мистецтв)	11 (1)	0.05 %

з програми обміну базами даних (2.90 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	Психологічні особливості формування лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку.docx 12/9/2020 Rivne State Humanities University (Рівненський державний гуманітарний університет)	442 (14)	2.07 %
2	Застосування комп'ютерних технологій в корекції порушень граматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня 10/24/2024 V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University (MNU) (Наукова бібліотека МНУ ім. В.О. Сухомлинського)	73 (6)	0.34 %
3	кваліфікаційна_робота_Шевченко_ 7/11/2024 Ukrainian national aviation university (Ukrainian national aviation university)	15 (2)	0.07 %
4	Формування лідерських якостей (без тит).docx 5/8/2023 Lutsk Pedagogical College, Volyn Regional Council (Кафедра педагогіки та психології)	14 (2)	0.07 %
5	ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ РОБОТІ.docx 10/24/2022 Lesya Ukrainka Volyn National University (Кафедра теорії і методики початкової освіти)	13 (2)	0.06 %

6	Калінчук Наталія Формування_лідерського_потенціалу_дітей_старшого дошкільного віку 11/19/2024 Lesya Ukrainka Volyn National University (Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти)	13 (2)	0.06 %
7	ПФ-Б21-0191246_Петрушенко Я.О. (з додатками) 6/17/2024 Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy)	12 (1)	0.06 %
8	Бицкало_Ілійчук 11/6/2024 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (VSPNU) (Педагогічний факультет)	12 (2)	0.06 %
9	Особливості розвитку лідерських якостей у дітей шкільного віку з особливими освітніми потребами які мають порушення мовлення 12/18/2023 National University "Zaporizhzhia Polytechnic" (Кафедра «Спеціальна освіта»)	9 (1)	0.04 %
10	Прозорський_бакалаврська.docx 2/12/2024 National Academy of the State Border Guard Service (Кафедра психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін)	9 (1)	0.04 %
11	Магістерська робота _Срібнюк А. В..docx 4/30/2020 Rivne State Humanities University (Рівненський державний гуманітарний університет)	6 (1)	0.03 %

з Інтернету (19.80 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ДЖЕРЕЛО URL	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/2341/1/Vzaiemodopovniuiucha%20rol%20shkoly.pdf	918 (12)	4.31 %
2	https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6444/educ_2023_040.pdf?sequence=1	722 (25)	3.39 %
3	http://svitlovodsk-school9.edukit.kr.ua/Files/downloads/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B02022%20(2).doc	371 (4)	1.74 %
4	https://naurok.com.ua/igrovi-tehnologi-suchasno-pochatkovo-shkoli-372753.html	307 (9)	1.44 %
5	http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/14945/Lypko_pedf_2021.pdf	263 (13)	1.23 %
6	http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvvnup_2013_7_26.pdf	261 (7)	1.22 %
7	https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Naukovi_poshuki_vip.13.pdf	145 (4)	0.68 %
8	https://zenodo.org/records/3692673/files/15.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%93%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE.docx	116 (3)	0.54 %
9	https://docplayer.net/63139289-Liderstvo-navchalniy-posibnik-dlya-uchniv-studentiv-profesiynih-navchalnih-zakladiv-iz-specialnosti-kommerciyna-sprava.html	116 (3)	0.54 %
10	http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpUP_2016_140_44.pdf	105 (2)	0.49 %
11	http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v38/32.pdf	78 (2)	0.37 %

12	http://psih.pp.ua/00497_16_5_%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B8_%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%88%D0%B8%D1%85_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B%D1%8F%D1%80%D1%96%D0%B2_%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%BE_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8_%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%8E%D1%94_%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83_%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%83_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%83_%D0%B7%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%BA%D1%83_%D0%B7.html	76 (3)	0.36 %
13	http://academy.gov.ua/pages/dop/136/files/010ea2d8-6934-4106-a75a-2a6ede56ed30.pdf	72 (3)	0.34 %
14	https://lib.iitta.gov.ua/706958/1/Shevchuk_Doslidzh_probl_rozv.pdf	66 (2)	0.31 %
15	http://irb.nubip.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_14/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=2&I21DBN=NVEV_PRINT&P21DBN=NVEV&Z21ID=&Image_file_name=Sop%D1%96vnik_Vihovannja.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1	60 (4)	0.28 %
16	http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/348/%D0%9A%D0%92%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A4%D0%86%D0%9A%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%90%20%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%90%20%D0%9F%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%28pdf.io%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y	47 (4)	0.22 %
17	https://nubip.edu.ua/sites/default/files/%20%D0%A0.%D0%92.%20%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC.docx	44 (2)	0.21 %
18	https://ukrbukva.net/page,3,91384-Razvitie-chitatei-skogo-interesa-mladshih-shkol-nikov-vo-vneurochnoiy-deyatel-nosfi.html	43 (2)	0.20 %
19	https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/01067504_0.html	42 (1)	0.20 %
20	http://docplayer.net/65496168-Young-scientist-1-04-january-zmist.html	36 (2)	0.17 %
21	http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28506/1/Soroka_Venhrenovych.pdf	28 (2)	0.13 %
22	http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11875/1/Skyarova.pdf	27 (1)	0.13 %
23	https://otherreferats.allbest.ru/management/01087897_0.html	26 (1)	0.12 %
24	http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/2018_07_11_mater_konf.pdf	26 (1)	0.12 %
25	https://ua-referat.com/%D0%9B%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D1%96_%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE	24 (2)	0.11 %
26	https://docplayer.net/84079023-Suchasni-problemi-navchannya-vihovannya-ta-rozvitku-uchniv-pochatkovoyi-shkoli.html	22 (2)	0.10 %
27	http://politics.ellib.org.ua/pages-2421.html	22 (1)	0.10 %
28	https://www.myuniversity.ru/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83_%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%86%D0%B9%D0%BD%D0%BE_%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B8_%D0%B4%D1%82%D0%B5%D0%B9_%D0%B7/258738_2631182_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B01.html	19 (1)	0.09 %
29	http://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/04/6%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%82%D0%B5%D0%BD_-1.pdf	18 (1)	0.08 %

30	http://www.rusnauka.com/15_NPN_2009/Psihologia/46775.doc.htm	17 (1)	0.08 %
31	http://bukvar.su/psihologija/page.2.82906-Osobennosti-emocional-nogo-sostoyaniya-mladshih-shkol-nikov-s-umstvennoiy-otstalost-yu-legkoiy-stepeni.html	16 (1)	0.08 %
32	http://ukrefs.com.ua/page.2.101278-Vokal-noe-razvitie-deteiy-mladshego-shkol-nogo-vozrasta-v-processe-vokal-nyh-uprazhneniiy-v-usloviyah-centra-detskogo-tvorchestva.html	14 (2)	0.07 %
33	http://psychologis.com.ua/2-96.htm	13 (1)	0.06 %
34	http://www.soippo.edu.ua/images/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8_%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97/2020/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0%201%20%D0%9A%D0%9F%D0%9D%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%86%D0%AF.pdf	10 (1)	0.05 %
35	http://ukrefs.com.ua/82906-Osobennosti-emocional-nogo-sostoyaniya-mladshih-shkol-nikov-s-umstvennoiy-otstalost-yu-legkoiy-stepeni.html	10 (1)	0.05 %
36	http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpnapv_pn_2018_1_9.pdf	9 (1)	0.04 %
37	http://4ua.co.ua/psychology/ga3ac78b4d53b88521316c37_0.html	8 (1)	0.04 %
38	https://vps-45373.vps-default-host.net/uploads/order/zvit_1716154222.docx	8 (1)	0.04 %
39	http://www.ndu.edu.ua/storage/2020/zbirn_9_conf.pdf	5 (1)	0.02 %
40	http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/20472/contents	5 (1)	0.02 %
41	http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7905/1/knopp_org.ua%20%D0%9A%D0%B8%D0%B5%D0%B2_%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%8C_2018_%D1%87.2%D0%94%D1%8C%D1%8F%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf	5 (1)	0.02 %

Список прийнятих фрагментів (немає прийнятих фрагментів)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗМІСТ	КІЛЬКІСТЬ ОДНАКОВИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
------------------	-------	---------------------------------------

Матявіна Наталія Михайлівна

«ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ РІЗНИМИ ФОРМАМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ»

група ПО (71)

денної форми навчання

факультету педагогіки, психології та мистецтв

Керівник – Баранюк Ірина Григорівна

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

1.1. Феномен лідерства в педагогіці та психології

Лідерство – це особливий вид міжособистісних відносин, в ході якого одна людина **бере на себе відповідальність за** всі дії колективу.

В енциклопедичному соціологічному словнику вказано, що термін «лідерство» має два значення: провідне положення окремої особистості чи соціальної групи, яке зумовлено найбільш ефективними результатами її діяльності (економічної, політичної, наукової, спортивної тощо); процеси внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи, що обумовлені індивідуальною ініціативою їхніх членів [76]. Укладачі великого тлумачного психологічного словника не погоджуються з розкриттям сутності терміну «лідерство» як сукупності певних якостей, що відображають лідерські здібності, оскільки, на їхню думку, у цьому випадку нехтується роль специфіки ситуації у визначенні лідерської поведінки. У цьому словнику поняття лідерства визначається як «позначення здійснення повноважень влади або впливу всередині соціальної групи». [72].

Лідер у психологічному аспекті - це: 1) член групи, за яким вона визнає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях; 2) особистість, здатна виконувати основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у групі;_

1. 3) особистість, здатна впливати на окремих членів або групу загалом, спрямовувати їхні зусилля на досягнення визначеної мети [80, с. 12-14].

У педагогічному аспекті «лідер (від англ. leader - той, який веде, керує) - це член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу» [57, с.213].

Тема лідерства залишається актуальною протягом багатьох століть. Проблема лідерства викликала зацікавленість з древніх часів, а саме Аристотель, Конфуцій, Н.Макіавеллі, Ш.Монтеск'є та інші розглядали поняття «лідерство» в політиці. Аристотель вважав, що участь лідера в політиці – це найвища форма прояву людських переваг. Але, що примітно, він говорив, насамперед про нормативні аспекти виконання ролі лідера, а точніше про те, що має знати той, хто тримає у своїх руках владу [3]. Конфуцій задавався питанням не тільки про те, чому і яким чином людина бере владу у свої руки, а й тим, які цілі мають бути досягнуті за допомогою цієї влади [34]. Н.Макіавеллі вважав, що «типовий політичний лідер – правитель, володар, який для збереження свого панування і підтримки суспільного порядку не гребує ніякими засобами, навіть аморальними» [53]. Ш.Монтеск'є вважав, що хороший лідер має прагнути справедливості [48]. Платон описав три типи лідерів. На основі залежних від соціального становища функціональних обов'язків ним виділялися: 1) правитель-філософ, що справедливо та розумно керує державою (за Платоном - ідеал лідера); 2) воєначальник, який охороняє її кордони; 3) керівники ремесел та землеробства - ефективні організатори виробництва.

Засновником психологічного підходу у вивченні природи лідерства є австрійський вчений З.Фрейд. Відповідно до схеми З.Фрейда «людські маси потребують лідера, аналогічного авторитарному батьку родини, у «подобі батьку» таємниця лідерства» [84].

Розглянемо важливі ознаки лідерства: – воно має впливати на групу осіб для спонукання їх до активної діяльності; покликано викликати в інших бажання працювати;

– прагне самоорганізації всередині колективу, упорядкування всіх процесів, сконцентровано на досягненні спільної мети, що об'єднує всіх членів групи; формує послідовників, які у майбутньому можуть стати самостійними лідерами; – чуйно реагує на потреби осіб, залучених до зони впливу [44].

Залежно від механізмів впливу, що використовуються, виділяють: – формальне лідерство - лідерами стають за призначенням, це поняття тотожно з офіційним керівництвом, в його руках реальна влада, яку він здійснює в рамках, що є у нього повноважень, вплив на колектив провадиться через дисциплінарні заходи; – неформальне лідерство - вплив на людей здійснюється не адміністративними ресурсами, а завдяки особистісним якостям лідера [44].

За стилем поведінки виділяють такі типи лідерства:

– авторитарне - всі механізми управління зосереджуються в руках однієї людини, яка чекає на виконання своїх розпоряджень та беззаперечного підпорядкування, при цьому стилі ініціатива інших членів колективу не заохочується; – демократичне - передбачає розподіл обов'язків та відповідальності між усіма членами колективу, ключові рішення приймаються спільно, розвинені комунікативні зв'язки всередині колективу; – ліберальне - лідер віддає частину повноважень своїм підлеглим, усуваючи прийняття рішень поставлених завдань, покладаючи їх у членів колективу [44].

Залежно від особливостей особистості лідера, існують наступні типи лідерства:

– харизматичне - лідер має особистісні якості, які й застосовує в організації роботи колективу

– ситуаційне - лідер уміє легко перебудуватись до постійних змін, не боїться новаторських ідей, може зайнятися реформування; – атрибутивне - вибудовує детальні причинно-наслідкові зв'язки, робить їх аналіз, має аналітичний склад розуму, схильність до монотонної та копійної роботи [45].

Залежно від спрямованості лідерство поділяють:

– спрямоване на людей, коли найвище ставиться добробут співробітників, їхня задоволеність роботою, багато уваги приділяється психологічному клімату в колективі;

– спрямоване на інтереси організації, коли всі сили та кошти спрямовані на досягнення поставленої мети [69].

У процесі досліджень феномену лідерства, що активно розгорнувся на початку ХХ ст., сформувалися різні теорії щодо походження лідерства як такого та його головних ознак.

Поведінковий підхід до пояснення феномену лідерства сприяв вивченню проблеми лідерства на початкових етапах його становлення. Але згодом науковці побачили у ньому істотний недолік, що полягав у абсолютизації якогось одного оптимального стилю лідерства, у той час як цей стиль почав бути різним залежно від конкретної ситуації. Тому на зміну поведінковим теоріям лідерства прийшли ситуаційні [69].

Найпершою ситуаційною теорією стала синтетична, у відповідності з якою лідерство розглядається як процес організації міжособистісних відносин у групі, а лідер - як суб'єкт управління цим процесом [22]. Сутність лідерства при цьому зводиться до спільної групової діяльності малих груп. У центрі уваги ставиться не просто ситуація, а конкретні завдання групової діяльності, в яких певні члени групи можуть продемонструвати свою спроможність організувати групу для їх розв'язання. Такий лідер відрізняється від інших членів групи не наявністю особливих рис, а вищим рівнем впливу [9, с. 196-201].

Т. Прохоренко обґрунтовує основні функції лідера малої групи:

1. Конструктивна функція полягає у вираженні інтересів групи в конкретних завданнях. Вона має бути зорієнтована на задоволення інтересів усіх чи принаймні більшості членів групи. Здійснення конструктивної функції - невідмінна умова лідерства та його успіху.
2. Організаційна функція. Лідер формує актив, за допомогою якого організує виконання прийнятих рішень; розподіляє в групі обов'язки (соціальні ролі); створює умови для ефективної життєдіяльності групи; контролює та регулює відносини між членами колективу.
3. Координаційна функція - узгодження дій окремих членів групи та напрямів їхньої діяльності для виконання завдань, що мають значення для групи.
4. Інтегративна функція - згуртування однодумців для виконання основних завдань малої групи [61, с. 13].
Отже, лідер - це член колективу, що здатний:

1) очолити його, показати приклад, організувати виконання завдання і визнаний у цій ролі більшістю членів колективу;

2) виконувати основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у колективі;

3) впливати на окремих членів або колектив загалом, спрямовувати їхні зусилля на досягнення визначеної мети;

4) виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу.

Гуманістичний підхід намагається запровадити «паритет значущості» між лідером та його послідовниками, підкреслюючи і підсилюючи роль останніх у процесах лідероутворення. У рамках цього підходу вводиться поняття «суперлідера» - того, хто стимулює розвиток лідерських рис у своїх послідовників, а також «сервант лідера», який вважає, що насамперед він повинен служити людям, опікуватися тими, хто йде за ним [74]. На ґрунті узагальнення попередніх підходів виникла синтетична теорія лідерства,

згідно з якою його розглядають як процес організації міжособистісних стосунків у групі, а лідер - як суб'єкт управління цим процесом. Лідерство інтерпретується як функція групи, і тому вивчати його потрібно з погляду позиції мети та завдань групи. Більшість вітчизняних учених, вивчаючи динамічні процеси у групі, використовують саме цей підхід [69]. Також варто зазначити, що **сутність лідерства у малих групах розглядається** науковцями **в контексті спільної групової діяльності**.

Перші дослідження у вітчизняній галузі були проведені ще у 20–30 роки такими вченими, як А.С.Макаренком, В.О.Сухомлинським та інші. Здебільшого вони розкривали феномен лідерства у дитячих групах. А.С.Макаренко зумів створити у своїх установах такі умови, коли кожен вихованець у певній ситуації міг взяти на себе роль лідера; в іншій ситуації цей же вихованець добровільно ставав веденим, даючи можливість своєму товаришу проявити управлінські навички. Це дуже добре проглядається в системі зведених загонів, створених у системі А.С.Макаренка. [41].

В.О.Сухомлинський підкреслював, що діти – це перлини, які здається, можуть бути однаковими. Але дітей не можна відносити до маси. Кожна дитина - це світова природа, яка розкривається в своєму темпі, у своїх відносинах, в своєму світі. Кожна дитина - лідер свого майбутнього. [78]. Ці слова видатного педагога говорять про індивідуальність кожної дитини та її потенціал стати лідером у власному житті.

Сучасні концепції теж розглядають феномен лідерства серед молодших школярів. **Лідерство – це здатність особи за рахунок особистих якостей здійснювати вплив на поведінку окремих осіб та груп працівників з метою зосередження їх зусиль на досягненні цілей організації** [91]. О.В.Хмизова визначає **лідерство, як явище активного провідного впливу особистості - члена групи - на групу в цілому** [86, с. 85-89 с.]. В.В.Іванова говорить, що **володіння позицією лідера може бути зумовлено реалізацією особистістю певних якостей, які виступають ціннісними для групи** [27, с. 78-81]. Б.В.Новіков визначив, що **оптимальний стан будь-якої спільноти є тоді, коли кожна особистість має можливість зайняти лідерську позицію** [55, с. 308-356]. А.Бодальов характеризує лідера як члена групи, який здатний організувати її діяльність і відносини в ній, тобто також як людину, яка «веде за собою» [5]. С.Гармаш та О.Гашутіна вважають лідером **таку особистість, з якою хоче працювати разом під його керівництвом** більшість членів групи, яка має розвинуті комунікативні навички, уміє ефективно впливати на людей, що **його оточують для досягнення спільної мети** [15, с. 37-44]. Лідер, з позиції науковців Н.Гончарука та І.Сурая, «це **член групи, за яким інші її члени визнають право приймати найбільш важливі та відповідальні рішення, які ураховують інтереси усієї групи й визначають спрямованість її діяльності**» [17, с. 5-13].

Таким чином, беручи до уваги вікові особливості учнів початкової школи **та дослідження особистісних якостей лідера, ми вважаємо за доцільне виокремити якісні характеристики, які забезпечують ефективне лідерство: цілеспрямованість, відповідальність, моральність, толерантність, чесність, справедливість, креативність, комунікативність, працездатність, організованість, рішучість, самостійність, наполегливість, активність, ініціативність, упевненість в собі, врівноваженість, прагнення до самовдосконалення та самореалізації. Цілеспрямоване формування лідерських якостей** учнів початкової школи відбувається **у процесах розвитку, навчання, виховання, спілкування, різноманітної діяльності особистості**.

Різнманітні визначення лідерства вказують на комплексність цього явища та його значущість для формування позитивних взаємовідносин у колективі. Лідерство представляє собою специфічний вид міжособистісних відносин, в яких одна особа приймає на себе відповідальність за дії колективу, а його визначення в енциклопедичних словниках розглядається як провідне положення особистості чи соціальної групи, обумовлене результативністю їхньої діяльності, та як процеси самоорганізації та самоуправління групи, викликані індивідуальною ініціативою її членів, хоча деякі джерела зауважують на відмінностях у розумінні цього терміну.

1.2. Основи розвитку лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку

У психолого-педагогічній літературі обговорюється питання шляхів розвитку лідерських якостей особистості на різних вікових етапах. Існує дві точки зору. Перша припускає, що лідером треба народитися, що навчання та виховання не відіграють жодної ролі. Друга думка полягає в тому, що і на вроджені якості впливають умови життя та характер виховання. (О.П.Демченко, Н.С.Казьмірчук, Р.О.Козир, Н.О.Комарівська, Н.В.Мараховська).

Незалежно від природжених задатків, особистість може розвивати конкретні якості лише через активну діяльність. Для формування нових рис особистості у дитини важливо спочатку створити ситуацію, в якій вона може вперше відчути відповідний психічний стан, а потім закріпити його, зробити стійким елементом її характеру. Таким чином, **для розвитку лідерського потенціалу дитини важливо створити умови, які вимагають вияву дитячої активності. Роль успіху у розвитку особистості величезна. Успіх надихає дитину, сприяє виникненню у неї ініціативи та віру у** власні сили. Формування лідерських якостей починається **в сім'ї та школі. Це актуалізує проблему вивчення виховного потенціалу сім'ї та школи у справі формування особистості дитини-лідера, оскільки сім'я та школа є інститутами, зацікавленими у вихованні лідерських якостей у дитини та здатними це здійснити. Саме дії та роль сім'ї та школи в значній мірі визначають особисті якості майбутнього лідера** [87].

Найчастіше лідерські здібності помітні з дитинства. Дитина, яка є лідером, не чекає, щоб їй пропонували гру, заняття або книгу, вона сама починає діяти. Лідер виявляє себе у всіх сферах. Якщо дитина виявляє лідерські якості лише вдома, а в навчальному закладі залишається непримітною, це, ймовірно, є виявом її **взаємодії з батьками, а не внутрішньою особистісною рисою.**

Справжній лідер привертає увагу своєї оточуючої групи не за допомогою істерик, а здатністю зацікавити інших новими іграми, інформацією та ідеями. Дитина з такими лідерськими здібностями володіє допитливістю, спостережливістю та винахідливістю. Вона аналізує те, що бачить, чує та читає, робить висновки і застосовує отриману інформацію в нових умовах.

На думку українського вченого Д.В.Алфімова, «Визначальні компоненти лідерських якостей - це загальні риси лідера як система його ціннісних орієнтирів і відносин до навколишнього світу й людей; лідерська поведінка як умова взаємного сприйняття, взаєморозуміння, взаємооцінки; ситуація, у якій діє лідер як передумова успішної діяльності». [1, с. 35]

В. Ягоднікова виокремила такі компоненти лідерських якостей, які забезпечують ефективне лідерство в учнівській групі:

- 1) мотиваційний (упевненість у собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження та самореалізації);
- 2) емоційно-вольовий (урівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей);
- 3) особистісний (вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні та організаторські здібності);
- 4) діловий (уміння приймати правильне рішення в непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння та навички організаторської роботи) [91, с. 17].

Т. Буряк визначено загальні та специфічні якості особистості лідера:

- 1) загальні якості (ними володіють не тільки лідери, а й ті, хто прагне ними стати): компетентність; організованість; працездатність; активність; ініціативність; товариськість; наполегливість; самостійність; самовладання; спостережливість; кмітливості; 2) специфічні якості лідера (своєрідні індикатори лідерських здібностей): організаторська проникливість; здатність до активного психологічного

впливу; здатність до організаторської роботи, лідерської позиції, потреба брати відповідальність на себе [8, с. 20].

Л[К]ожушко, поділяючи погляди Д. Алфімова вважає, що лідерські якості - це сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого об'єднання виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих для групи ситуаціях [1, с. 50].

Р[С]опівник під лідерськими якостями розуміє якості, потрібні особистості для успішної організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей [75, с. 105].

А[А]Семенов виокремлює такі лідерські якості особистості як, «активність, відповідальність, самостійність, ініціативність, емоційна стійкість, та пропонує педагогічну модель розвитку лідерських якостей учнів початкових класів засобами рухливих ігор» [66, с. 42].

Лідерські якості можуть формуватися та розвиватися ще в дитинстві. Однак важко уявити дитину, у якій ці риси проявляються ще з самого народження. Проте відсутність правильного виховання може дати їм розвинути у неправильному напрямку. Тому у розвитку лідерських якостей величезну роль відіграють усі - батьки, педагоги, найближче оточення та суспільство загалом [67, с. 287-294].

Тож, під поняттям « лідерські якості» розуміємо, що це риси, які забезпечують ефективне лідерство, тобто здатність виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях; використовувати інноваційні підходи для розв'язання проблеми; успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення спільних цілей; створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі.

Особливу увагу у питанні формування лідера заслуговує молодший шкільний вік. Інтерес до даного вікового етапу пояснюється тим, що саме під час цього періоду дитина активно розширює свій спектр спільних дій з іншими людьми. У цей час відбувається інтенсивний розвиток таких особистісних рис, як організованість, позитивна мотивація, цілеспрямованість, підприємливість і інші [74].

Риженко зазначає, що у колективних відносинах дитина вперше вступає в групу дитячого садка, і саме в період дошкільного дитинства починають формуватися її лідерські якості. Маленький лідер проявляє вищий рівень загальної активності та зацікавленості у спілкуванні, грі, заняттях та інших видах діяльності. Інші діти визнають його лідером, і в групі поступово встановлюються відносини, в яких виникає залежність від його лідерської ролі [63, с. 354-357].

Кордони молодшого шкільного віку, що збігаються з початком навчання в початковій школі, встановлюються у віці від 6 до 10 років. Протягом цього періоду відбувається фізичний та психофізіологічний розвиток дитини, що створює передумови для систематичного навчання у школі. Початок шкільного навчання призводить до значущих змін у соціальній ситуації. Дитина стає активним членом суспільства і приймає на себе соціально значущі обов'язки, за які отримує визнання в суспільстві. Упродовж молодшого шкільного віку виникає новий тип відносин з оточуючими. Беззаперечний авторитет дорослого поступово слабшає, а до завершення цього періоду важливим стає взаємодія з однолітками, збільшується значення дитячої спільноти [85, с. 283-290].

Молодший шкільний вік - особливий період, під час якого розвиваються важливі якості особистості, що дозволяють дітям зробити крок у підліткове життя і надалі. Отже, емоційна сфера молодших школярів характеризується:

- 1) легкою чуйністю на події, що відбуваються, і забарвленістю сприйняття, уяви, розумової та фізичної діяльності емоціями; 2) безпосередністю та відвертістю вираження своїх переживань радості, смутку, страху, задоволення чи невдоволення;
- 3) готовністю до афекту страху; у процесі навчальної діяльності страх дитина переживає як передчуття неприємностей, невдач, невпевненості у своїх силах, неможливість упоратися із завданням; школяр відчуває загрозу своєму статусу у класі, сім'ї; 4) великою емоційною нестійкістю, частою зміною настроїв (на загальному тлі життєрадісності, бадьорості, веселості, безтурботності), схильністю до короткочасних та бурхливих афектів;
- 5) емоціогенними факторами для молодших школярів є не тільки ігри та спілкування з однолітками, а й успіхи у навчанні та оцінка цих успіхів учителем та однокласниками; 6) свої та чужі емоції та почуття слабо усвідомлюються та розуміються [22, с. 57-77].

Школярі молодших класів, як показано А[М]ітлошем, легше розуміють емоції, що виникають у знайомих їм життєвих ситуаціях, але не можуть перевести емоційні переживання в слова. Краще різняться позитивні емоції, ніж негативні. Їм важко відрізнити страх від подиву. Невідомою виявляється для дітей емоція провини [49, с. 100-107].

Молодшого школяра - лідера можна охарактеризувати за такими ознаками:

1. Приналежність до групи: лідер - саме член групи, він «всередині», а чи не «над» групою.
2. Положення, яке займає дитина у класі: лідер має авторитет, у нього високий статус.
3. Норми та ціннісні орієнтації лідера та групи збігаються, лідер найбільш повно відображає та виражає інтереси групи.
4. Здатність лідера впливати на групу: впливати на поведінку та свідомість членів групи.
5. Джерело висування лідера групи - система особистих взаємин, у яких проявляється лідер [68].

Характерно, що у початковій школі рідко зустрічається особиста ініціатива дітей та самостійне прийняття ними рішення діяти. Причин цього кілька: по-перше, учні початкової школи дуже орієнтовані думку педагога; по-друге, випереджальна ініціатива педагогів, страх негативної оцінки з боку оточуючих, невміння реалізувати задумане знижують особисту ініціативу. Діяльність молодших школярів характеризується такими критеріями їхньої лідерської позиції:

1. постійно активна, самостійна, особистісно-ініціативна;
2. постійно активна, самостійна, особистісно-неініціативна;
3. постійно активна, несамостійна, особистісно-неініціативна;
4. ситуативно активна, самостійна, особистісно-ініціативна;
5. ситуативно активна, несамостійна, неініціативна;
6. ситуативно активна, делегована (несамостійна, неініціативна) [79, с. 110-114.]

Таким чином, діти молодшого шкільного віку, які мають лідерські якості, самореалізуються досить різноманітно. Це зумовлено особливостями особистості самої дитини; виховним середовищем, створюваним в класі, в соціумі, установками вчителя, сім'ї, іншими зовнішніми обставинами.

Молодший шкільний вік є періодом шкільного дитинства, який має велике значення в плані відповідальності. Основні досягнення цього етапу пов'язані з провідним характером навчальної діяльності та визначають багато аспектів подальшого навчання: до завершення молодшого шкільного віку дитина повинна виявляти бажання вчитися, вміти здобувати знання та вірити у свої можливості. Повноцінне переживання цього віку та позитивні навички, набуті на ньому, становлять необхідну основу для подальшого розвитку дитини як активного суб'єкта знань та діяльності. Тому важливо розпочати формування лідерських якостей у дітей ще на молодшому шкільному віці та розуміти особливості цього процесу.

Отже, формування у молодших школярів лідерських якостей - це актуальна психолого-педагогічна проблема, вирішення якої

відбувається через включення учнів у різні види діяльності (навчальну, трудову, спортивну, ігрову та ін.), в процесі яких молодші школярі навчаються працювати в колективі, висловлювати свою думку, слухати та чути інших, у них формується відповідальність активність, ініціативність, товарищескість, організованість та інші позитивні якості.

1.3. Психологічні аспекти формування лідерських якостей у молодших школярів

Вітчизняні психологи розкривають специфіку кожного віку, кожного вікового етапу через аналіз провідної діяльності, особливості соціальної ситуації розвитку, характеристику основних вікових соціальної ситуації розвитку, характеристику основних вікових новоутворень (Я(А)Коменський, Д(Б)Ельконін, О. М. Леонтьєв, Л. І. Божович та інші).

Віковий діапазон від 6–7 до 10–11 років становить початковий період шкільного життя (1–4 класи). У цьому віці школярі володіють найбільші резерви розвитку. Виявлення цих резервів, а також їхнє найбільш успішне використання – ось одне з найголовніших завдань як вікової, так і педагогічної психології.

Молодший шкільний вік є віком формування особистості. Я(А)Коменський одним із **перших зазначив, що молодші школярі насамперед усвідомлюють і піддають оцінці, якості та особливості в поведінці своїх однолітків, які відзначає вчитель, і від яких залежить їхнє становище в колективі. Критерії, які дитина використовує як** під час самооцінки, так і під час оцінювання товаришів, більшою мірою залежать від педагога та батьків [92, с. 189–200].

Як зазначає Д(Б)Ельконін у **своїх працях, у молодшого школяра виникають нові відносини як з дорослими, так і з однолітками. Дитина опиняється включеною в систему колективів. Також відбувається включення в новий для неї вид діяльності – навчання, яке висуває низку серйозних вимог і правил до** того, хто навчається [18].

Усе **це вирішальним чином позначається на формуванні та закріпленні нової системи відносин до людей, колективу, до навчання і пов'язаних із ними обов'язків, формує характер, волю, розширює коло інтересів, розвиває здібності. інтересів, розвиває здібності, як зазначає Д(Б)Ельконін** [21].

У молодшому шкільному віці закладається фундамент моральної поведінки, відбувається засвоєння моральних норм і правил, починає формуватися суспільна спрямованість особистості. У дітей молодшого шкільного віку відбувається поява одного з найважливіших новоутворень – довільної поведінки. Підвищується самостійність, дитина сама приймає рішення в тій чи іншій ситуації. У цьому віці відбувається формування моральних мотивів, які лягають в основу даного виду поведінки. **Учень починає засвоювати моральні цінності, намагається слідувати певним правилам і вимогам. Зазвичай причиною цього є прагнення отримати схвалення від дорослого або зайняти й зміцнити свою особистісну позицію серед однолітків. Із формуванням у дітей молодшого шкільного віку довільної поведінки виникають такі новоутворення, як планування своїх дій та їхніх результатів, а також рефлексія. Дитина починає оцінювати плановані результати своїх вчинків, тому вона здатна** скоригувати свою поведінку відповідно до поставленого завдання. **Вчинки підкріплюються смислово-орієнтовальною основою, що дуже тісно пов'язано з диференційованістю внутрішнього і зовнішнього життя** (за Г(С)Костюком) [35].

Молодший шкільний вік володіє деякими характерними особливостями. Насамперед, **дитина в цьому віці дуже імпульсивна і схильна діяти відразу, не обдумавши всіх обставин і причин. Поштовхом до дії може стати будь-який випадковий привід. Причина такої поведінки – необхідність в активній зовнішній розрядці. При цьому в учнів початкової школи дуже слабо розвинена вольова регуляція своєї поведінки** [70].

Однею з вікових особливостей молодшого школяра О(В)Мазуровська визначає недостатність волі. У дитини відсутній великий досвід подолання труднощів і перешкод у досягненні поставленої мети. За найменшої невдачі учень початкової школи може опустити руки, втратити віру в себе і свої сили, внаслідок чого кинути досягнення мети. Також у цьому віці дуже часто спостерігається впертість і капризи. Найчастіша причина їх виникнення – особливості та недоліки сімейного виховання. Дуже часто дитина не знає слова «ні». Коли дитина потрапляє в нове для неї середовище – шкільний колектив, то вона починає проявляти певний протест проти правил і вимог, які висуває школа, тому, як наслідок, учень стає впертим і примхливим [40].

Л(П)Шимон писав, що школярі дуже емоційні. Це пов'язано з тим, що, по-перше, зазвичай їхня психічна діяльність забарвлена емоціями. Буквально все, що діти спостерігають або роблять, викликає в них емоції. По-друге, **учні молодшого шкільного віку не вміють контролювати свої почуття та емоції. Діти дуже відверті у вираженні різних емоцій, таких як, горе, печаль, радість, страх, задоволення або незадоволення. По-третє, діти молодшого шкільного віку емоційно нестійкі. У них дуже часто змінюється настрій, вони можуть почати радіти або засмучуватися через якусь подію, яку доросла людина вважатиме незначною. Така емоційність минає з роками, розвивається здатність** [90].

Про колективістські стосунки у молодшому шкільному віці говорила Т(В)Воробйова, яка зазначала, що легше в цьому віці їх розвивати. Тетяна В'ячеславівна писала, що **за своє навчання в початковій школі, дитина накопичує дуже важливий для неї досвід** – роботи в групі та для групи. **Дуже ефективним засобом є колективні завдання або справи, такі як, підготовка до шкільного свята, постановка п'єси тощо. Саме тут дитина починає успішно будувати стосунки в колективі, які просто необхідні для її подальшого майбутнього.** керувати своїми почуттями та емоціями [14].

К(В)Волинець, Ю(О)Волинець та Н(В)Стаднік **вважають, що для реалізації лідерських якостей необхідно створювати спеціальні ситуації, де молодший школяр отримає можливість проявити ці якості. На їхню думку, лідер – це людина, яка** володіє самостійністю та особистою відповідальністю. **особистою відповідальністю. Це людина, яка має здатність до співпраці з дорослими та однолітками, а також уміє знаходити вихід зі спірних ситуацій. Володіючи всіма цими якостями, молодший школяр зуміє не тільки згуртувати навколо себе колектив класу, а й знайти оригінальні рішення на ті питання і проблеми, що виникли у класу і не були вирішені іншими його членами** [14, с. 14–17].

Проаналізувавши всі **вікові та психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, ми можемо сказати, що цей вік є оптимальним для формування лідерських якостей. Усі його дії стануть більш усвідомленими. Дитина, потрапивши в новий колектив – клас, вчиться будувати стосунки як із дорослими (вчителі, працівники школи), так і з однолітками (однокласники).** Цей висновок дає нам змогу визначити рівні сформованості лідерських якостей **у дітей молодшого шкільного віку.**

Низький рівень – діти не проявляють активності, намагаються знайти того, хто зможе організувати їхню діяльність, часто потребують допомоги, не прагнуть активного спілкування з однолітками, займають позиції «відкинутих», «знедолених». Середній рівень – проявляють активність, намагаються самі організувати свою діяльність, але іноді потребують допомоги, можуть вибудовувати спілкування з однолітками, що приводить до результату. Високий рівень – виявляють активність під час роботи в групі, беруть ініціативу у свої руки, прагнуть організувати не тільки свою діяльність, а й діяльність оточуючих, активно спілкуються з однолітками, можуть повести за собою групу, займають провідні позиції в класі.

Отже, у дитини молодшого шкільного віку буде найлегше формувати потрібні для лідера якості, тому що саме в цьому віці починається помітне формування особистості молодшого школяра. **У нього ще не сформовані еталони поведінки. Дитина в цьому віці немов маса для ліплення, тому втрачати таку можливість** у жодному разі не можна. Якщо в **молодшого школяра є помітні задатки лідера, то їх варто правильно розвивати, щоб** у майбутньому дитина стала справжнім лідером, а не **справжнім лідером, а не «гравцем», який буде завжди ховатися за маскою** [60].

1.4. Роль вчителя та родини у формуванні лідерських якостей

Сім'я є найважливішим соціальним контекстом, який формує ідентичність людини та служить вирішальним інститутом для виховання, сприяючи її моральності, освіті та культурній спадщині. У сім'ї закладається основа людських цінностей і відносин.

Економічний спад у країні змусив батьків шукати роботу або віддалятися від своїх дітей, що спричиняє затримки у спілкуванні та скорочує сімейне життя. Це також впливає на соціальні та комунікативні стосунки, перешкоджає просуванню освіти та зменшує освітні можливості сімей. Психологічний дискомфорт, нестабільна сімейна динаміка, некомпетентність батьків можуть негативно позначитися на особистості школяра. Що буде далі?

Діти та батьки поділяють особливий спосіб спілкування, який пов'язаний зі ступенем, до якого вони розуміють одне одного. Повага та довіра є важливими стосунками, які деякі батьки будують зі своїми дітьми. Деякі вважають, що дітей не слід переконувати у заслуги їхніх претензій. У першому випадку спілкування виникає з прохань, порад, гумору та підбадьорення, що сприяє розвитку почуття власної гідності дітей. Другий випадок характеризується прихильністю, строгістю, ввічливістю (ворожістю), безініціативністю, жорстокістю і низькою впевненістю у собі. Всі ці випадки є показниками позитивних результатів, а не негативних наслідків.

Кожен спосіб спілкування впливає на емоційний і моральний розвиток дітей. Коли батьки та діти спілкуються з добротою та щедрістю, вони можуть відчувати позитивну атмосферу та приріст енергії, але командний підхід може призвести до почуття образи, роздратування та зниження життєвих сил, що також може вплинути на результати навчання сім'ї. Позитивні емоційні зв'язки між батьками можуть позитивно вплинути на їхній навчальний досвід, тоді як негативні можуть цьому перешкодити. Духовний контакт є основою спілкування між батьками та дітьми, яка зосереджена на педагогічних принципах та їх бажанні бути коханими. Це базується на спільних прагненнях.

Успішне сімейне виховання значною мірою залежить від активної участі кожного з батьків у процесі, від рівня їхнього спілкування з дітьми та від того, як вони взаємодіють один з одним. Виховний потенціал визначається набором умов і методів, які визначають педагогічні можливості в сім'ї для реалізації функцій спілкування. Цей комплекс включає життєві та матеріальні умови, структуру сім'ї, стосунки між членами (включаючи дітей і молодь), батьківську культуру та освітні процеси [47].

Процес інтеграції шкільного та сімейного виховання може привести до успішного вирішення специфічних завдань виховання гуманних стосунків між батьками та дітьми. Школа має надавати батькам суттєву підтримку в подоланні їхніх труднощів, чого можна досягти шляхом батьківського навчання, консультацій, спільних виховних заходів, канікул. Ця допомога ефективна лише тоді, коли вчитель повністю проінформований про освітні можливості сім'ї та про те, як це впливає на школяра як вихователя на світ [56].

Для розвитку особистості учня необхідний міцний зв'язок між школою і дитячим колективом. Серед дитячого колективного середовища однією з тонкощів є потреба в комусь. Це має велике значення для всіх учнів, особливо для молодших школярів. Участь у заходах, які передбачають виконання різноманітних ролей, дозволяє дитині проявити себе в соціальних ситуаціях, відчути всі емоції та розвинути творчі здібності.

Талановитий педагог В.О. Сухомлинський стверджував, що найбільший потенціал для формування особистості-любителя закладений у дитячому колективі [77].

Сучасна школа має значний психолого-педагогічний потенціал, що дозволяє надавати батькам суттєву підтримку у вихованні дітей, покращувати внутрішньо-сімейний мікроклімат, налагоджувати сприятливі стосунки між дорослими та дітьми. Відсутність **відповідних знань у багатьох дорослих членів сім'ї, невміння чи небажання деяких батьків пізнати свою дитину, її вікові та індивідуальні особливості**, які перешкоджають розвитку, формуванню ціннісних орієнтацій. Робота ще не набула популярності. широка аудиторія і здійснюється виключно окремими школами, що ускладнює виконання родинною своєї виховної ролі у формуванні особистості учня.

Взаємодія сім'ї та школи - складна проблема, що пройшла в своєму розвитку тривалий час, набуваючи різного сенсу, характеризуючись різними підходами до її вирішення на різних етапах поступу суспільства. І сьогодні взаємодія цих двох інститутів не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються як у системі освіти, так і в сім'ї. Протириччя, що існують у сучасних виховних підходах, позначаються на ефективності виховного процесу.

К.В.Фатєєва писала, що традиційна взаємодія школи й сім'ї у вихованні підростаючих поколінь, коли всі члени громади переймаються станом розвитку, виховання, соціалізації дітей, готові надавати необхідну допомогу навчальним закладам, а школи намагаються коригувати сімейні взаємини, професійно підтримуючи батьків і дітей в облаштуванні родинного життя, була притаманна виключно радянському суспільству. Разом з тим у країнах розвинутої демократії школа і сім'я за своєю суттю різні, відносно незалежні та є окремими інституціями: сім'я - інтимно-персональною, школа - соціальною [83, с. 209-213].

У наш час ситуація певним чином змінилася. Багато батьків на перше місце ставить матеріальне забезпечення дітей, а вже потім турбується про їх виховання. Спостерігається пониження рівня активності сім'ї в її взаємодії зі школою. Причини цього віднаходимо найперше в тому, що батькам через зайнятість на роботі або ж її пошуки не вистачає часу на спілкування з власними дітьми. Сумні реалії сьогодення - неблагополучні родини, сім'ї заробітчани - також не сприяють укріпленню родинних зв'язків та формуванню особистості школяра. З року в рік збільшується кількість неповних сімей, у яких діти також суттєво страждають від недостатності батьківської уваги. По-друге, варто враховувати те, що на сучасному етапі засвоєння дітьми моральних, трудових, естетичних та інших норм, у тому числі й формування особистості школяра, суттєво впливає телебачення та Інтернет. Ці джерела інформації не спонукають дітей ні до позитивних, ні до негативних дій, ставлячи дітей перед непростим вибором різних телепередач, сайтів в Інтернеті. Вірному вибору дітей повинні навчити батьки, педагоги, оскільки школярі в силу своїх вікових особливостей ще не мають вироблених критеріїв відбору стосовно таких передач. Проте, внаслідок недостатності часу на спілкування з дітьми або ж неухважності до власних дітей, завантаженості на роботі з боку батьків і вчителів, діти такої допомоги не отримують [62, с. 53-56]

По-третє, змінився характер взаємодії батьків з педагогами. Сім'я зацікавлена більшою мірою оцінками, які одержує дитина, до педагога часто ставляться не як до авторитетного наставника, а як до представника обслуговуючого персоналу. Це, найперше, стосується сімей з високим матеріальним достатком. Певна частина батьків взагалі відсторонюється від виховання дитини, вважаючи, що цим повинна займатися школа. Науково-методичне забезпечення роботи загальноосвітнього закладу з сім'єю, яке, насамперед, відбувається через взаємодію сім'ї і школи, передбачає підхід до сім'ї не лише як до об'єкта виховання, але й як до суб'єкта саморозвитку, саморегуляції та має на меті підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічну й психотерапевтичну

діяльність [47].

Як суб'єкт виховного впливу сім'я є головною ланкою у вихованні дитини, забезпеченні достатніх матеріальних і педагогічних умов для її фізичного, морального та духовного розвитку. Сім'я веде активну роботу з виховання дітей. Важливим аспектом цього положення є знання дорослими членами сім'ї особистісних якостей дитини: фізичного і психічного здоров'я, стійкості нервової системи, реакцій на ті чи інші види подразнень, витривалості, готовності до співпраці й взаємодії, інтересів і можливостей. Для успішного здійснення виховання дитини та формування її особистості дорослим слід зосереджувати увагу на достовірності, об'єктивності й повноті інформації, яка виступає основою виховного процесу [37, с. 163-170].

Для посилення ефективності взаємодії сім'ї та школи важливе значення має вивчення сімей учнів з наступною оцінкою їхніх реальних можливостей щодо виховання дитини, враховуючи її вікові та індивідуальні особливості. Знання щодо об'єктивних умов функціонування сім'ї одержують у процесі її вивчення за такими напрямками: наявність у батьків знань, умінь і навичок сімейного виховання дитини певного віку; характер внутрішньо-сімейних взаємин дорослих і дітей; проблеми у вихованні дитини й способи їх вирішення, ставлення до співробітництва зі школою тощо. Одержання такої інформації, на наш погляд, дасть змогу з'ясувати найбільш гострі проблеми, що постають перед батьками у вихованні дитини певного віку. Належне знання об'єктивних умов сприяє розробці продуманої стратегії педагогізації батьків як найбільш важливого елемента взаємодії сім'ї і школи [37, с. 163-170].

Останнім часом психолого-педагогічна наука робить спроби окреслити шляхи відмови від традиційних і запропонувати нові підходи в розв'язанні проблем взаємодії сім'ї та школи, виховання дітей і підлітків. У цьому ракурсі варта уваги, на наш погляд, позиція В.М. Оржеховська, яка приймає як вихідні такі положення [56].

1. Педагог має усвідомити: культура передбачає недоторканість родини й невтручання в сімейні взаємини. Втручатися в життя сім'ї можливо у виняткових випадках, коли нехтуються інтереси дитини, коли її здоров'я, життя, добробут перебувають у небезпеці з вини батьків або членів сім'ї. 2. Школа - не рідний дім, а сім'я ніколи не замінить школи. Звідси випливає, що логіка шкільного та логіка сімейного виховання не тотожні. Розводячи виховні сфери школи і сім'ї, педагог має враховувати психологію дитинства й дорослішання дитини і зближуючи ці дві сфери, у жодному разі не намагатися підмінити собою батьків і не інструментувати шкільне життя як життя родинне. 3. Школа не є частиною ринкового простору, оскільки не надає послуг, не обслуговує батьків. Школа - інститут соціальний, її призначення - передавати як естафету духовні надбання людства й учити дитину жити у світі матеріальних продуктів культури. Школа вільна від батьківських указівок і настанов у організації своєї професійної діяльності. Школа незалежна від батьків у будові життєдіяльності школярів.

Отже, шкільна та сімейна сфери не існують ізольовано в житті дитини, яка, приходячи до школи, репрезентує світ своєї родини, умови життя, спектр соціальних взаємин, звички, манери поведінки, зрештою, рівень інтелекту. Педагог як представник шкільної виховної сфери не має можливостей, аби кардинально (навіть за потреби) змінювати умови сімейного життя дитини, він не уповноважений втручатися в родинний уклад.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що як школа, так і сім'я мають свої недоліки і переваги. Так, виховуючись тільки в сім'ї, отримуючи любов і турботу з боку рідних, дитина не вступає в контакт з ровесниками. Якщо ж дитина позбавлена батьківської ласки і любові, не бере участі у справах родини, не має постійних обов'язків, а, наотмість, більшу частину часу проводить у освітньому закладі, то в неї порушується емоційний зв'язок з рідними людьми, не повністю реалізується її потреба у спілкуванні з ними. Тому важливим є поєднання виховання дитини в сім'ї з вихованням її в колективі ровесників, тобто необхідність взаємодоповнювального, взаємозбагачувального впливу сімейного та шкільного виховання для формування особистості школяра.

Висновки до 1 розділу:

Лідерство є важливим аспектом міжособистісних відносин, де особа бере на себе відповідальність за організацію і спрямування групи. Це явище досліджувалося протягом століть, і його значущість в освітньому процесі залишається актуальною. В сучасних умовах лідерство передбачає не лише здатність впливати, а й сприяє розвитку колективної свідомості. У педагогічному аспекті лідерство визначається як здатність учня впливати на однолітків, проявляти ініціативу та відповідальність. Це особливо важливо для розвитку дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей період закладаються основи їхньої поведінки в соціумі. Історично, філософи та мислителі, як-от Аристотель і Конфуцій, аналізували лідерство як явище. Згодом, психологи, такі як З. Фройд, запропонували свої підходи до вивчення лідерства, що вплинули на сучасне розуміння цього поняття. Сучасні теорії враховують як індивідуальні якості особистості, так і ситуаційні аспекти, які визначають роль лідера в групі.

Важливість співпраці сім'ї та школи в процесі формування лідерських якостей підкреслюється багатьма дослідниками. Успіх дитини в навчанні значною мірою залежить від спільних зусиль батьків та вчителів, які сприяють розвитку у дітей таких якостей, як самостійність, відповідальність та ініціативність.

Однією з ключових складових лідерства є здатність до самоорганізації та мотивації. Учні, які розвивають ці якості з раннього віку, легше адаптуються до навчання та досягають кращих результатів у навчальній діяльності. Гуманістичний підхід до лідерства фокусується на розвитку індивідуальних здібностей кожної дитини та спрямований на створення умов, у яких діти можуть реалізувати свій потенціал. Це особливо важливо в контексті початкової школи, де важливо підтримувати природний інтерес дітей до навчання. Важливим завданням вчителя є створення сприятливого середовища для розвитку лідерських якостей у дітей. Це передбачає використання різноманітних видів діяльності, таких як командні ігри, проекти та заходи, що сприяють формуванню навичок співпраці та організації. Виховання лідерських якостей у дітей вимагає системного підходу, де важливим є врахування вікових особливостей молодших школярів. Дитина, яка має можливість реалізувати свої лідерські задатки в шкільному середовищі, зможе успішніше соціалізуватися в майбутньому. Успіх лідерського розвитку залежить від взаємодії між навчальною діяльністю та позашкільним середовищем. Школа і сім'я разом можуть створити умови для всебічного розвитку дитини, де лідерські якості стають не тільки інструментом досягнення навчальних цілей, але й основою для формування активної громадянської позиції. Праці таких вчених, як В.О. Сухомлинський, підкреслюють індивідуальність кожної дитини та її здатність до лідерства. Він акцентував увагу на важливості виховання моральних якостей і вміння брати відповідальність за свої вчинки, що є основою лідерства.

Важливо зазначити, що лідерські якості можуть бути розвинуті навіть у тих дітей, які не проявляють їх з самого початку. Це досягається через створення ситуацій успіху, в яких дитина може відчути свої сили та отримати підтримку від дорослих. Таким чином, формування лідерських якостей у молодшому шкільному віці є складним, але надзвичайно важливим процесом, який вимагає злагодженої роботи вчителів, батьків та самого учня. Завдяки комплексному підходу до розвитку цих якостей можна забезпечити гармонійний розвиток дитини та її підготовку до активної участі в житті суспільства.

2.1. ВИХОВНІ ЗАХОДИ ТА ПРОЄКТИ, СПРЯМОВАНІ НА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

Формування лідерських якостей у молодших школярів є важливою складовою їх особистісного розвитку. Однією з ключових форм виховної роботи, що сприяє розвитку цих якостей, є організація різноманітних виховних заходів та проєктів. Виховні заходи, спрямовані на формування лідерських якостей, мають на меті створення умов, у яких учні можуть виявляти ініціативу, приймати рішення та відповідати за них, співпрацювати з іншими та розвивати свої комунікативні навички.

«Дитина - це таємниця, яку необхідно розгадати, але не змінити». - Монтессорі вважала, що завдання вихователя полягає у створенні умов для природного розвитку дитини, де важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини в колективі [43]. «Найкращим засобом виховання є самовиховання, а найкращим засобом навчання - самонавчання» - Монтессорі підкреслювала, що в дитячому колективі діти вчать один у одного через власну активність та взаємодію, а не тільки через інструкції дорослого [51].

«Людина народжується для того, щоб учитися, і виховання повинно створити найкращі умови для цього в процесі колективного життя» - Ушинський вважав, що колективна робота має вирішальне значення для розвитку якостей, необхідних у соціальному житті, і що діти вчать співпраці, взаємодії та взаємної підтримки [82, с. 137].

«Дитячий колектив є важливим інструментом для виховання особистості, адже у взаємодії з однолітками дитина здобуває важливі соціальні навички» - Ушинський розглядав колектив як потужний фактор виховання, де діти вчать нормам поведінки та соціальним цінностям підтримки [82, с. 142].

«Колектив є основою морального виховання, адже саме через спілкування з іншими дітьми дитина вчиться розуміти свої права і обов'язки» - Русова підкреслювала, що дитячий колектив є важливим інструментом для формування громадянських якостей та етичних норм [67, с. 94]. «Правильна організація колективу дозволяє дитині почуватися вільною і одночасно відповідальною за інших» - Русова вважала, що гармонійно організований колектив дає дитині можливість не лише розвивати індивідуальні здібності, але й відчувати себе частиною спільноти, де важливо діяти в інтересах усіх [64, с. 142]. **Кожен з учнів початкової школи має певний потенціал і якості, які необхідно правильно розвивати, обережно формуючи при цьому гармонійну особистість молодшого школяра. І лідерські якості - це невід'ємна частина особистості дитини. Вивчивши механізми прояву активності учня, вчитель може створити індивідуальний маршрут розвитку лідерських якостей окремої особистості. Педагог може визначити найбільш оптимальні способи і механізми, які допоможуть виховати справжнього лідера.**

У науковій літературі існує багато класифікацій форм виховної роботи. Їх, як правило, групують за певною виділеною ознакою.

Наприклад, у залежності від обраних методів виховного впливу КЮЖурба пише про те, що « **форми організації виховання** поділяються на:

- вербальні (інформувannya, збори, лекції, конференції, «круглі столи»); - практичні (походи, екскурсії, спартакиади, олімпіади, конкурси, ігри); - наочні (організація музеїв, галерей, виставок, кінолекторії)»+.

Одним із найбільш ефективних виховних заходів є проведення класних годин, присвячених темам лідерства та командної роботи. Класна година в початковій школі - це важливий виховний захід, під час якого вчитель взаємодіє з учнями з метою їх розвитку, формування моральних цінностей, навичок соціальної взаємодії та зміцнення колективу. Вона є складовою виховного процесу, допомагає учням краще розуміти себе і навколишній світ, розвивати лідерські якості, співпрацю, відповідальність, емпатію тощо.

Класна година в початковій школі - це відведений час, коли вчитель спілкується з учнями на різноманітні теми, не пов'язані з навчальною програмою. Мета класної години - виховна робота, формування моральних цінностей, розвиток соціальних навичок та підтримка позитивного мікроклімату в класі.

Виховні години вчать учнів аналізувати свої дії та вчинки, розвивають у них здатність до осмислення життєвих явищ, усвідомлення соціальної спрямованості своєї життєдіяльності. Тематика виховних годин може бути різноманітною, тому для виявлення педагогічної творчості класного керівника щодо форми проведення виховної години немає встановлених меж.

НЮЕ. Щукова] зазначала, що «класна година - це вид навчальної діяльності, в якій під керівництвом викладача учні беруть участь у спеціально організованих заходах, що сприяють формуванню ціннісного світогляду, ставлення до навколишнього світу, людей і себе. Зміст, формат, підготовка та проведення уроків дуже відрізняються. Ефективність уроку залежить від ретельної підготовки вчителя та дітей.

Лідерські якості учнів можуть бути сформовані під час виховних годин на різну тематику. По-перше, слід зазначити виховні години, на яких обговорюються важливі моральні та етичні питання, такі як доброта, чесність, дружба, повага до старших і т.д.

Наступний вид класних годин - патріотичні години, які присвячені обговоренню історії та культури рідної країни, національних свят, державної символіки. Третій вид - екологічні, де обговорюються теми, які пов'язані з охороною довкілля, правилами поводження з природою, важливістю збереження ресурсів. Також є здоров'язбережувальні години, вони присвячені питанням здорового способу життя, гігієни, правильного харчування, фізичної активності. Не слід забувати і про правові години, де відбувається обговорення прав та обов'язків дітей, правил поведінки в школі та суспільстві. І останній вид годин в класі, це культурно-розвиваючі години, на яких відбувається знайомство з мистецтвом, літературою, музикою, розвиток творчих здібностей.

За словами педагога О.ВЮПетрової, «проведення класних годин дозволяє учням відчувати себе в ролі лідера, розвинути навички організації та планування, а також підвищити рівень самооцінки» [58]. Під час таких годин учні обговорюють важливість лідерства, його складові та роль у повсякденному житті. Також проводяться різноманітні ігри та вправи, що стимулюють розвиток лідерських якостей. Наприклад, гра «Лідер у команді», де учні мають вирішити певну проблему спільно, визначити лідера та розподілити ролі.

Проектна діяльність є ще одним ефективним засобом формування лідерських якостей. **Проектна діяльність - високо мотивована самостійна пошуково-пізнавальна діяльність, орієнтована на створення освітнього проєкту, що виконується під керівництвом педагога. Така діяльність дозволяє**

по-новому організувати процес, взаємовідносини між педагогом та учнем [52, с. 158-164).

Головним завданням проєктної діяльності є не набуття наукових знань, а допомога дитині зорієнтуватися у суспільному вирі подій та явищ (соціальних, економічних, інформаційних), а також оволодіти досвідом життя в громаді. Все це передбачає не пасивну адаптацію в соціумі, а розвиток активного творчого самоствердження в суспільстві з метою його розвитку та самовдосконалення [4].

Проекти в початковій школі - це форма навчально-виховної діяльності, під час якої учні займаються дослідженням, створенням або аналізом певної теми чи проблеми. Проектна діяльність допомагає дітям розвивати різні навички, такі як самостійність, креативність, вміння працювати в команді, дослідницькі здібності та комунікативні навички. В початковій школі проводяться різні проєкти, такі як: екологічні проєкти (вивчення місцевих рослин і тварин, створення плакатів про охорону довкілля, організація акцій з прибирання території), культурні проєкти (ознаювання з традиціями різних народів, створення виробів народного мистецтва, проведення культурних заходів або свят), наукові проєкти (дослідження простих природних явищ, проведення експериментів з водою, рослинами, повітрям, розробка моделей та макетів) та соціальні проєкти (організація благодійних акцій, допомога літнім людям, участь у заходах для підтримки тварин, розвиток соціальних навичок через спільну

діяльність).

Проектна діяльність дозволяє дітям навчитися планувати, організувати і реалізувати проекти, працювати у групі та брати на себе роль лідера. Як зазначає В.О. Сухомлинський, «діти повинні вчитися не лише слухати і виконувати завдання, але й самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність» [78]. Виховні проекти створюють умови, у яких учні можуть проявити свої лідерські здібності, розвивати впевненість у собі та вміння працювати з іншими.

Педагог-методист С. І. Коваль зазначала: «Участь у проектах дозволяє дітям відчувати себе частиною команди, розвиває відповідальність та навички співпраці, а також сприяє формуванню лідерських якостей через реальні дії та досягнення» [33]. Проекти можуть бути різноманітними за тематикою та форматом, але їхньою спільною рисою є активне залучення учнів до процесу планування, організації та реалізації. Наприклад, проект «Екологічний патруль», де учні разом із вчителями створюють план дій щодо покращення екологічної ситуації в школі або місцевій громаді, проводять інформаційні кампанії та екологічні акції. Учні, які беруть участь у «Екологічному патрулі», мають певні обов'язки, такі як організація прибирання територій, сортування сміття, проведення освітніх заходів. Вони відповідають за успіх цих заходів, що вчить їх брати відповідальність за свою діяльність і впливати на її результати. Учасники «Екологічного патруля» можуть пропонувати власні ідеї для заходів і акцій, наприклад, створення екологічних плакатів, організація виставок або проведення освітніх годин для інших класів.

Лідери проекту вчать планувати, розподіляти завдання серед учасників і контролювати виконання. Проект передбачає роботу в групах, де діти взаємодіють один з одним, обговорюють плани та спільно виконують завдання. Лідери мають координувати роботу команди, слухати пропозиції інших учасників і досягати згоди. Такий спосіб сприяє розвитку комунікативних навичок і вмінню ефективно працювати в колективі. Лідери навчаються проявляти ініціативу, висувати нові ідеї та втілювати їх у життя, шукаючи креативні підходи до вирішення проблем. Під час проекту лідери часто презентують результати своєї роботи перед класом або на шкільних заходах, що вчить їх впевнено виступати перед аудиторією, аргументувати свою точку зору, відповідати на запитання, що допомагає розвивати навички публічних виступів та самовираження.

Організація виховних заходів, таких як колективні ігри, конкурси та інші активності, спрямовані на розвиток лідерських якостей, є надзвичайно важливою. Відповідно до думки педагога А.С. Макаренка, «особистість формується в колективі, і лише в колективі дитина може проявити і розвинути свої лідерські здібності» [42, с. 54]. Саме через участь у колективній діяльності діти вчать працювати в команді, проявляти ініціативу, брати на себе відповідальність.

Позашкільна діяльність також є важливим аспектом у формуванні лідерських якостей. Участь у гуртках, секціях, волонтерських проектах дозволяє дітям розширити свої горизонти, знайти нові інтереси та проявити себе у нових ролях. Педагог О.М. Бондаренко підкреслює, що «виховна робота поза школою сприяє формуванню ціннісних орієнтирів та соціальних навичок, які є основою для розвитку лідерських якостей» [7, с. 102].

Одним із ефективних засобів формування лідерських якостей є організація рольових ігор. Як зазначає педагог К. Д. Ушинський, «гра є важливим фактором розвитку особистості дитини, вона сприяє формуванню навичок самостійності та прийняття рішень» [81]. Рольові ігри дозволяють дітям опинитися в різних соціальних ролях, випробувати різні моделі поведінки, що в свою чергу сприяє розвитку лідерських якостей.

Також важливим аспектом є участь дітей у шкільному самоврядуванні. Як пише педагог І.А. Зязюн, «шкільне самоврядування є потужним інструментом для розвитку відповідальності та лідерських здібностей у дітей, адже воно дозволяє їм відчувати себе частиною колективу, відповідальним за його успіхи» [25]. Участь у самоврядуванні сприяє розвитку організаторських здібностей, вмінню приймати рішення, а також мотивує до активної громадської діяльності.

Зустрічі з відомими людьми - це масова форма організації навчально-виховної роботи, в ході якої учні контактують із людьми, які є для них авторитетними. Такими людьми можуть бути співаки та музиканти, танцівники, блогери. **Ця форма роботи апріорі передбачає реалізацію методу прикладу, коли знаменита чи просто успішна людина демонструє зразки поведінки, відношення до публіки, ерудицію, розум, винахідливість і кмітливість. Ділячись спогадами із дітьми про шлях до успіху, відомі особистості** надихають школярів проявляти свої таланти, виявляти лідерські якості. **Розмова, індивідуальна бесіда, обмін думками дозволяють поринути у внутрішній світ** учнів, подолати комплекси, **додати впевненості, сприяти самовираженню і самореалізації** їхнього лідерського потенціалу.

Отже, виховні заходи та проекти, спрямовані на розвиток лідерських навичок учнів початкової школи, є важливою частиною навчального процесу. Метою їх створення є умови для розвитку особистісних і соціальних навичок учнів, необхідних для того, щоб стати активними членами команди. Під час класних занять, рольових ігор та проектною діяльністю діти вчать ініціативності, відповідальності, співпраці з іншими та прийняття рішень. Лідерські якості не лише формують впевнену в собі особистість, але й закладають основу для успішного розвитку соціальних навичок.

Висновки

У сучасній педагогіці концепція дитячого колективу є однією з центральних для розвитку особистості, адже саме в колективі відбувається соціалізація та формування моральних якостей. Згідно з поглядами Марії Монтесорі, колективний досвід для дітей є не тільки корисним, але й необхідним для розвитку їхньої індивідуальності. Монтесорі підкреслювала, що кожна дитина має власний шлях розвитку, а колектив допомагає їй пізнавати цей шлях через взаємодію з однолітками. Саме у групі дитина вчиться самонавчанню та самовихованню, оскільки активна участь у спільних діях сприяє формуванню відповідальності та самостійності. Таким чином, педагогічна модель Монтесорі акцентує увагу на необхідності надання дітям можливостей для вільного розвитку в колективі, де вони можуть виявляти ініціативу та розвивати комунікативні навички.

Костянтин Ушинський вважав дитячий колектив важливим інструментом у виховній роботі, зокрема у формуванні соціальних якостей дитини. У своїх працях він наголошував на тому, що колективна діяльність виховує у дітей такі риси, як співпраця, взаємодопомога та здатність до колективного прийняття рішень. Дитина, взаємодіючи з іншими членами колективу, вчиться поважати інших та розуміти власні обов'язки, що сприяє розвитку соціальної зрілості. Ушинський також підкреслював, що саме в колективі дитина має змогу розвивати свої лідерські якості, адже у процесі спільної роботи в неї формуються навички організації та відповідальності. Колективне життя готує дитину до дорослого життя, навчаючи її діяти не лише в інтересах себе, але й у контексті спільних завдань і цілей.

Софія Русова також підкреслювала важливість колективу для морального виховання дітей. Вона вважала, що колектив є основою для формування в дитини етичних норм та громадянської свідомості. У своїх працях Русова стверджувала, що через взаємодію з однолітками дитина вчиться розуміти свої права та обов'язки, що сприяє вихованню у неї відповідального ставлення до себе та до інших. Колектив дає дитині можливість відчувати себе частиною спільноти, де важливо не лише виявляти свої індивідуальні здібності, але й працювати в інтересах усіх членів колективу. Правильно організований колектив дозволяє дитині розвивати лідерські якості та вчить її діяти в умовах взаємної підтримки, що є основою для формування гармонійної особистості.

2.2. Роль групової роботи та колективних проєктів у розвитку лідерських якостей

Формування лідерських якостей у молодших школярів є однією з важливих задач сучасної системи освіти. Групова робота та колективні проєкти відіграють важливу роль у розвитку цих якостей, оскільки вони сприяють взаємодії дітей, **розвитку комунікативних навичок, вмінню працювати в команді та брати на себе відповідальність**.

Групова робота є потужним інструментом у розвитку лідерських якостей. Під час групових занять учні вчаться співпрацювати, слухати один одного, ділитися ідеями та приймати спільні рішення. Важливим аспектом є розподіл ролей у групі, що дозволяє кожному учню відчути себе лідером у певній ситуації.

За словами видатного педагога А.С. Макаренка, «виховання дитини відбувається саме через колективну працю, де вона вчиться не тільки працювати разом, але й керувати цим процесом» [42]. Він підкреслює важливість групової роботи, яка дозволяє учням розвивати лідерські навички в умовах реальної взаємодії з однолітками. У процесі такої роботи діти вчаться співпрацювати, враховувати думки інших, планувати дії та вирішувати конфлікти, що виникають у колективі.

Групова робота також створює умови для розвитку відповідальності за результати спільної діяльності. Як зазначає педагог В.О. Сухомлинський, «відповідальність за спільну справу народжується там, де дитина відчуває себе частиною колективу, де кожен зобов'язаний докласти зусилля для досягнення спільної мети» [78]. Цей аспект колективної роботи є ключовим для розвитку лідерських якостей, адже лідер не тільки організовує роботу, але й бере на себе відповідальність за її результати.

За словами педагога А.М. Смирнової, «групова робота допомагає учням розвивати такі важливі якості, як відповідальність, ініціативність та вміння домовлятися. Вона також сприяє формуванню навичок лідерства через практичну взаємодію» [73].

В останні декілька десятиліть увага педагога повернута до різних форм колективної діяльності оскільки вона допомагає одночасній реалізації можна виділити такі завдання: 1) вміння колективно працювати, створення навичок, вмінь; 2) розвиток вмінь розподіляти ролі; 3) брати відповідальність; 4) демонструвати сильні якості.

За словами педагога І.В. Іванової, «проєктна діяльність у початковій школі дозволяє дітям не лише засвоювати нові знання, але й розвивати критичне мислення, творчість та вміння працювати в команді, що формує у них почуття відповідальності за результат спільної роботи» [29]. Як зазначає О.М. Петрова, «участь у проєктах дає учням можливість навчитися планувати, ставити цілі та досягати їх спільними зусиллями.

Проєктна діяльність також сприяє розвитку самостійності та впевненості у своїх силах» [59]. Т.В. Кравченко підкреслює: «Проєктна діяльність допомагає молодшим школярам усвідомити важливість командної роботи і підвищує рівень комунікативних навичок, що основою для формування лідерських якостей» [36].

Колективні проєкти є ще однією ефективною формою виховної роботи, яка сприяє розвитку лідерських якостей. Участь у проєктах дає можливість учням проявити свої організаторські здібності, відповідальність та вміння працювати у команді. Проєкти можуть бути різноманітними за тематикою: екологічні, соціальні, творчі тощо. Наприклад, проєкт «Мій клас - моя команда», де учні разом створюють правила поведінки в класі, організовують заходи та допомагають один одному.

Педагог-методист І.В.Коваленко зазначає: «Колективні проєкти дозволяють дітям відчути себе частиною команди, розвивають навички співпраці та лідерства, а також сприяють самореалізації через виконання спільних завдань» [31].

Групова робота та колективні проєкти є важливими педагогічними інструментами для формування лідерських якостей у молодших школярів. Такі форми організації навчальної та виховної діяльності сприяють розвитку комунікативних навичок, відповідальності, ініціативності та здатності приймати рішення - усіх тих якостей, які характеризують ефективного лідера.

Проєктна діяльність у молодших школярів є важливим методом навчання та виховання, оскільки вона допомагає розвивати різні компетенції, зокрема творчість, самостійність, співпрацю, критичне мислення та лідерські якості. У педагогіці існує кілька класифікацій проєктів, залежно від їх мети, тривалості, форми взаємодії, рівня самостійності учнів тощо.

1. За змістом та метою проєкту

1) Дослідницькі проєкти - спрямовані на вивчення певного наукового питання або явища. У молодших школярів вони можуть бути спрощені, але все одно містять елементи дослідження, аналізу інформації та формулювання висновків. Наприклад, екологічний проєкт «Збережемо природу разом». Даний проєкт спрямований на дослідження навколишнього середовища, рослин та тварин, що мешкають у місцевості школи. Учні досліджують стан екосистеми (засміченість, вплив людини на природу), створюють плани дій для покращення екологічної ситуації, організовують прибирання шкільної території, місцевого парку, пропонують рішення для збереження ресурсів. Лідерські якості формуються через те, що діти розподіляють між собою завдання, планують акції, проводять освітні заходи для однокласників та молодших школярів.

О.В.Мартиненко зазначала: «Дослідницька діяльність у молодшому шкільному віці стимулює пізнавальний інтерес, розвиває критичне мислення та сприяє самостійності дітей у навчанні».

2) Творчі проєкти - зосереджені на створенні певного творчого продукту, такого як малюнки, вироби, вистави або відеопрезентації. Наприклад, проєкт «Театральна вистава». Даний проєкт спрямований на створення та постановку театральної вистави. Учні працюють над вибором сценарію, розподілом ролей, виготовленням костюмів та декорацій, а також організацією самої постановки. Лідерські якості розвиваються через координацію роботи команди: режисер (лідер) організовує репетиції, спілкується з акторами, слідкує за тим, щоб кожен учасник вчасно виконав свою частину роботи. Лідери також вчаться приймати рішення щодо постановки, вести переговори між учасниками та відповідати за загальний результат проєкту. С.В.Литвиненко підкреслювала, що «творчі проєкти допомагають дітям виявляти свою індивідуальність, розвивати креативність та формувати естетичний смак» [39].

3) Практико-орієнтовані проєкти - спрямовані на вирішення практичних завдань, які мають конкретний результат, що можна застосувати у реальному житті. Наприклад, учні можуть організувати благодійну акцію, провести екологічну ініціативу чи виготовити предмети для шкільного ярмарку. Наприклад, проєкт «Еко-акція», який передбачає організацію еко-акції з прибирання території школи, найближчого парку, організацію збору вторсировини (папір, пластик). Лідери проєкту створюють план дій, організовують учнів для виконання завдань, спілкуються з адміністрацією школи або місцевими організаціями для підтримки ініціативи. Учні вчаться працювати разом, брати на себе відповідальність за стан навколишнього середовища та розвивають навички комунікації. Лідери також вчаться управляти колективом та мотивувати учасників до досягнення спільної мети. В.В.Коваленко зазначав: «Практико-орієнтовані проєкти забезпечують формування життєвих компетентностей, необхідних для вирішення конкретних побутових чи соціальних завдань» [30, с. 6].

4) Ігрові проєкти - базуються на використанні елементів гри. Учасники виконують різні завдання в ігровій формі, що підвищує їхній інтерес до діяльності. Наприклад, це може бути рольова гра, де діти обирають різні професії та виконують відповідні завдання. Проєкт гра-симуляція «Місто майбутнього», де учні грають у рольову гру, де створюють і керують вигаданим містом. Кожен учень бере на себе певну роль (мер, архітектор, лікар, поліцейський, бізнесмен тощо) і відповідає за розвиток певної сфери життя міста. Лідери, як мер або керівник проєкту,

координують роботу всіх «громадян», вирішують конфлікти, планують розвиток міста та забезпечують взаємодію між різними секторами. Проект сприяє розвитку стратегічного мислення, організаційних навичок та здатності приймати важливі рішення [19, с. 141].

5) Інформаційні проекти - зосереджені на пошуку, обробці та представленні інформації з певної теми. Діти збирають дані, аналізують їх і презентують у вигляді плакатів, презентацій або доповідей. Даний вид проектів розвиває інформаційну грамотність та навички роботи з джерелами інформації. Наприклад, проект «Інтернет-безпека для дітей», де учні досліджують питання безпеки в інтернеті: як захищати особисті дані, уникати небезпечних сайтів, розпізнавати кібершахрайство. Лідери організують збір інформації з різних джерел (статей, книг, вебсайтів), об'єднують її в корисні поради для однокласників, розподіляють ролі між учасниками (хтось готує презентацію, інші пишуть тексти). Проект завершується проведенням інформаційної кампанії або тематичних занять для інших класів, що формує відповідальність, вміння виступати та керувати командою. Н[С]Шевченко, зазначала: «Інформаційні проекти сприяють розвитку дослідницьких навичок та вміння працювати з інформацією, що є важливим у сучасному інформаційному суспільстві» [89].

2. За тривалістю проекту

1) Короткострокові проекти - тривають від одного дня до одного тижня. Дані проекти мають чітку визначену мету та завершуються швидко.

Прикладами можуть бути одноденні екологічні акції або виготовлення поробок для шкільного свята. Проект «Виставка малюнків», де учні готують свої малюнки на задану тему (наприклад, «Захист природи») і за кілька днів організують виставку в школі. Лідери відповідають за збір робіт, підготовку виставкових стендів і організацію презентації для однокласників або батьків. Проект розвиває організаційні навички, відповідальність і здатність працювати з командою.

2) Середньострокові проекти - тривають від одного тижня до місяця. Учні виконують послідовні етапи роботи, такі як підготовка, реалізація та підбиття підсумків. Наприклад, діти можуть вивчати певну історичну подію або природне явище та підготувати звіт або презентацію. Проект «Книга класу», де учні колективно створюють книгу, що може містити казки, оповідання, малюнки або навіть ілюстровані вірші. Лідери координують процес написання та редагування текстів, планують роботу над ілюстраціями, організують друк або оформлення книги. Вони відповідають за дотримання строків, якість матеріалів та координацію між учасниками. Проект розвиває навички планування, відповідальність і лідерство.

3) Довгострокові проекти - тривають більше місяця, це масштабні проекти, які потребують глибокого занурення в тему, постійної роботи та співпраці. Дані проекти в себе включають дослідження, творчі завдання та багатоетапне виконання завдань. Наприклад, створення шкільного журналу або підготовка до великого культурного заходу. Проект «Шкільний журнал», де учні створюють шкільний журнал, який виходить регулярно протягом року. Лідери проекту відповідають за розподіл завдань серед журналістів, фотографів, дизайнерів і редакторів, контролюють роботу над кожним випуском, планують тематику кожного номера і організують публікацію. Проект розвиває навички управління командою, відповідальність за процес і вміння працювати з дедлайнами на постійній основі.

3. За формою взаємодії учасників

1) Індивідуальні проекти - виконуються однією дитиною. Учень самостійно працює над завданням, що сприяє розвитку самостійності, відповідальності та ініціативи. Індивідуальні проекти можуть бути особливо ефективними для обдарованих дітей або тих, хто бажає працювати над своїми власними інтересами. Наприклад, проект «Моє сімейне дерево», в якому учень досліджує історію своєї родини та створює генеалогічне дерево. Він проводить інтерв'ю з родичами, збирає інформацію про своїх предків, готує короткі біографічні замітки, додає фотографії та інші матеріали. Лідерські якості формуються через самостійне планування дослідження, пошук інформації та організацію результатів у завершений проект.

2) Групові проекти - виконуються кількома учасниками. Діти працюють у командах, що сприяє розвитку навичок співпраці, комунікації та взаємної підтримки. У таких проектах кожен учасник може відповідати за певну частину роботи, що дозволяє ефективно використовувати різні таланти учнів. Проект «Кулінарний фестиваль», де група учнів організує кулінарний фестиваль, кожен клас або група представляє страви з певної країни або регіону. Учасники спільно вирішують, яку страву приготувати, розподіляють завдання з приготування їжі, організують виставку і дегустацію. Лідери проекту відповідають за координацію груп, планування і контроль за підготовкою та проведенням фестивалю. Проект сприяє розвитку навичок командної роботи, організації заходів і лідерства.

3) Колективні проекти - включають участь усіх учнів класу. У таких проектах важливо організувати роботу так, щоб кожен учасник відчував свою роль і був залучений до спільної мети. Проект «Дерево дружби» – створення великого дерева на плакаті, де кожен учень додає свій «листок» з написаними добрими справами, компліментами для однокласників. Один з учнів може стати «керівником проекту», координувати внесення листя, організувати обговорення і заохочувати участь всіх.

4. За ступенем самостійності учнів

1) Учительські проекти - проекти, у яких учитель визначає всі етапи, завдання і методи їх виконання. Учні діють за планом, що допомагає їм зрозуміти принципи проектної діяльності та набути базових навичок роботи над проектами. Проект «Шкільна бібліотека майбутнього», де вчителі разом планують і реалізують оновлення шкільної бібліотеки, включаючи вибір нових книг, організацію простору та проведення заходів для учнів. Один з вчителів бере на себе роль «координатора проекту», організуючи зустрічі, розподіляючи завдання та стежачи за прогресом.

2) Учнівсько-учительські проекти - це проекти, де ініціатива поділяється між учителем і учнями. Учитель виступає як наставник, допомагає організувати процес і контролює виконання завдань, але учні також можуть пропонувати свої ідеї й брати на себе відповідальність за деякі аспекти роботи. Наприклад, проект «Спільні уроки», вчителі і учні спільно розробляють і проводять спеціальні уроки або заняття, які включають теми, цікаві для обох сторін. Наприклад, учні можуть вивчати і представляти нові методики, а вчителі допомагають з інтеграцією в уроки.

3) Учнівські проекти - це проекти, які повністю організуються учнями. Вони самостійно визначають тему, планують роботу, розподіляють завдання та виконують усі етапи. Учитель виступає лише як консультант. Такі проекти сприяють максимальному розвитку самостійності й ініціативності. Проект «Благодійний ярмарок», учні організують шкільний ярмарок, де продаються вироби ручної роботи (картини, прикраси, випічка), а виручені кошти спрямовуються на благодійність. Лідерські якості: відповідальність, робота з фінансами, планування, організація події.

5. За результатами діяльності

1) Матеріальні проекти - мають на меті створення певного продукту, який можна використовувати у реальному житті, це можуть бути вироби, плакати, макети або інші предмети, які діти можуть зробити власними руками. Проект «Шкільна грядка», де учні разом створюють невеликий город на території школи, де вирощують овочі або квіти. Лідерські якості формуються в плануванні, відповідальності, турботі про навколишнє середовище.

2) Інформаційні проекти - результатом таких проектів є збір і систематизація інформації з певної теми. Учні створюють інформаційні стенди, презентації або доповіді для того, щоб поділитися своїми знаннями з іншими. Наприклад, проект «Шкільний блог або сайт». Учні розробляють і ведуть шкільний блог або сайт, на якому публікують корисну інформацію для учнів та батьків, оголошення, фото та відео зі шкільних заходів.

3) Соціальні проекти - спрямовані на поліпшення життя в суспільстві. Наприклад, акції допомоги, волонтерські проекти або ініціативи, спрямовані

на вирішення соціальних проблем. Проект «Збір речей для нужденних», де учні організують збір одягу, взуття, книг та іграшок для людей, які потребують допомоги (безпритульні, малозабезпечені сім'ї, дитячі будинки). Лідерські якості проявляються в даному проекті, як соціальна відповідальність, організація, взаємодія з громадою.

У зв'язку з війною в Україні, такі форми волонтерської діяльності, як плетіння маскувальних сіток, виготовлення патріотичних браслетів та інші форми допомоги, стали надзвичайно важливими та необхідними. Вони не лише сприяють підтримці військових і мирного населення, але й допомагають дітям усвідомити значення колективної відповідальності, взаємодопомоги та підтримки. Молодші школярі, залучені до таких ініціатив, розвивають почуття патріотизму, формують емоційну стійкість і соціальну свідомість.

Волонтерство, зокрема похід у притулок для тварин або допомога тим, хто потребує підтримки, позитивно впливає на лідерські якості молодших школярів. Діти вчаться брати відповідальність за інших, проявляють ініціативу та співпереживання. Така діяльність розвиває вміння працювати в команді, комунікабельність і здатність до організації. Діти, які беруть участь у волонтерських проектах, стають більш свідомими, активними та впевненими в собі, що сприяє їхньому лідерському зростанню. На тему важливості волонтерства для дітей молодшого шкільного віку писав український педагог О.Я. Савченко. Він підкреслював, що «волонтерська діяльність сприяє вихованню в дітей молодшого шкільного віку почуття соціальної відповідальності, емпатії та активної життєвої позиції» [65, с. 22].

Таким чином, однією з ключових форм роботи з молодшими школярами є групова діяльність, яка стимулює взаємодію між дітьми та сприяє розвитку їхніх комунікативних і лідерських навичок. Під час таких занять учні вчаться слухати інших, ділитися ідеями та приймати спільні рішення, що допомагає кожному відчути себе лідером у певній ролі. Зокрема, в процесі групової роботи формується відповідальність за колективну справу, що є одним із основних компонентів лідерства.

Колективні проекти як платформа для самореалізації: Проекти, які виконуються в групах, дозволяють учням не лише поглиблювати знання, а й розвивати організаторські здібності. Участь у таких проектах вчить школярів планувати діяльність, розподіляти обов'язки та досягати спільних цілей. Різні типи проектів, зокрема дослідницькі, творчі та соціальні, сприяють розвитку критичного мислення, творчості та вміння працювати в команді, що формує лідерські якості у дітей.

Практичне застосування та соціальна значущість колективної діяльності: Виконання колективних проектів не лише забезпечує ефективний розвиток лідерських якостей, а й готує дітей до реального життя. Соціальні та екологічні проекти, а також волонтерська діяльність, допомагають учням зрозуміти важливість соціальної відповідальності, сприяють формуванню почуття патріотизму та емпатії. Така діяльність підвищує рівень самоорганізації та впевненості дітей у власних силах.

2.3 Використання ігрових методик та ситуаційних завдань для розвитку лідерських якостей

Ігрова діяльність - це форма активності, що відбувається в умовах гри, де діти вільно експериментують, уявляють і випробовують різні ролі та ситуації. У початковій школі гра виступає ключовим елементом навчального процесу, оскільки вона відповідає природній потребі дитини в діяльності та пізнанні світу.

Реалізація концепції Нової української школи вимагає пошуку нетрадиційних форм і методів організації освітнього процесу. Відтак, актуалізується проблема впровадження інноваційних методик навчання, зокрема навчально-ігрових технологій, які дозволяють надати нові якості організації та здійсненню освітнього процесу в початковій школі. Наразі ігрова діяльність є однією з найбільш перспективних методів навчання. Її використовують для розвитку творчого мислення учнів, формування практичних умінь та навичок. Ігрова діяльність дає змогу стимулювати увагу і підвищувати інтерес до завдань, активізувати сприймання навчального матеріалу. На переконання О. Савченко, вихідним для вчителя має бути прагнення досягти того, щоб усі учні неодноразово пережили почуття справжнього успіху. Саме під час гри легко створити запрограмовану ситуацію успіху для дітей, яким важко навчатися.

Систематична повторюваність ситуації запрограмованого успіху сприяє зародженню пізнавальної активності [20, с. 62].

Відповідно до Концепції нової української школи перший цикл початкової освіти допомагає учневі звикнути до шкільного життя. Так, навчання організовується через діяльність, ігровими методами як у класі, так і поза його межами [54, с. 21].

Нова українська школа передбачає використання ігрових конструкторів LEGO у навчанні учнів початкової школи. Міністерство освіти і науки України та The LEGO Foundation підписали Меморандум про взаєморозуміння. Кожен учень отримав набір «шість цеглинок» серії LEGO DUPLO в навчальному році Меморандуму. Модель реального світу та предметно-ігрове середовище освітнього простору початкової школи використано в системі Шість кубиків «LEGO». Технології LEGO мають високий навчальний потенціал завдяки своїм естетичним і технічним характеристикам.

« ШІСТЬ ЦЕГЛИНОК в освітньому просторі школи» створено з метою впровадження ігрових та діяльнісних методів навчання в початковій школі. Методика « Шість цеглинок» покликана сприяти не лише розвитку компетентностей учнів початкової школи, а й формуванню вчителя нової школи за посібником. Компетентності, необхідні для навчання в школі та впродовж життя, сконцентровані в посібнику.

Технологія LEGO передбачає: **Формування вміння розв'язувати проблемні завдання, ставити мету, обдумувати подальшу роботу та складати план дій.**

Загалом LEGO-технологія передбачає:

- формування вміння розв'язувати проблемні завдання, ставити мету, міркувати про подальшу роботу, розробляти план дій;
- розвиток творчого мислення;
- розвиток мовлення - вміння детально пояснювати свої дії, пояснювати міркування, надавати чіткі та зрозумілі інструкції, розповідати історії, висловлювати власні думки;
- формування вміння співпрацювати, зокрема, працювати в парах чи групах, ділитися матеріалами, вчитися у своїх однолітків, дослухатися до їхніх ідей та пропонувати власні, аналізувати ідеї та обирати раціональніші, розподіляти ролі та обов'язки;
- розвиток сенсорного сприйняття, формування уявлення про зовнішні властивості предметів: форму, величину, колір, положення у просторі;
- розвиток дрібної моторики;
- формування цілісної системи уявлень дитини про навколишній світ, збагачення життєвого досвіду дитини [93].

« У грі існує суб'єктивна свобода для кожної дитини. Учні мають змогу самостійно (без допомоги дорослих) розподіляти ролі, контролювати один одного, стежити за точністю виконання того чи іншого завдання. Соціальна чи дидактична гра сприяє ознайомленню дитини з великим діапазоном людських почуттів й взаємостосунків. Завдяки грі учні вчаться розрізняти добро і зло. Саме у грі учні молодших класів перевіряють свою силу і спритність, у них виникають бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути чогось прекрасного» [88, с. 6- 9]. Тому вчитель початкових класів, з метою мотиваційного та виховного впливу, має

надзвичайно активно і свідомо використовувати гру у навчальному процесі.

Під час гри в учнів формується звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, учні не помічають, що навчаються, а до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні. «Розвиток самостійності, - як вважає академік І. Зязюн, - вимагає такої організації навчального процесу, коли учні цілеспрямовано долучаються до здобування знань, вироблення у них потреби діяти незалежно...» [26, с. 29]. Макаренко А.С. писав: «Гра має важливе значення в житті дитини... Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі...» [41, с. 267]. У грі формується дитина як особистість. Гра, для учня початкової школи, стає напруженою працею і через зусилля, необхідність швидко знаходити правильне рішення веде до задоволення.

Ушинський К. писав: «Зробити серйозне заняття для дитини цікавим - ось завдання початкового навчання. Кожна здорова дитина потребує діяльності і до того ж серйозної діяльності... З перших ж уроків привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність в їх виконанні» [13, с. 2-8].

Саме в іграх розпочинається невимуслене спілкування дитини з колективом класу, взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самостійно, розвивається увага, пам'ять, прагнення до знань. У грі найповніше проявляється індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності дітей.

Важливість ігрової діяльності підкреслював А.С. Макаренко, який писав: «Є ще один важливий метод - гра... Треба зазначити, що між грою і роботою немає такої великої різниці, як дехто думає... В кожній гарній грі є насамперед робоче зусилля та зусилля думки... Дехто гадає, що робота відрізняється від гри тим, що в роботі є відповідальність, а в грі її немає. Це неправильно: у грі є така ж велика відповідальність, як і в роботі, - звичайно, у грі гарній, правильній» [41, с. 106].

Для розвитку лідерських якостей у молодших школярів використовується низка методик, спрямованих на активне залучення дітей до процесу взаємодії та прийняття рішень. Кожна методика має свої особливості, які сприяють формуванню таких важливих лідерських навичок, як відповідальність, ініціативність, вміння працювати в команді та комунікативність.

1. Методика рольових ігор

Рольові ігри дозволяють учням опинитися в ситуаціях, які вимагають прийняття рішень та співпраці. Під час гри діти грають різні ролі, що сприяє розвитку комунікативних навичок, здатності приймати рішення, брати на себе відповідальність та вести за собою інших. Такі ігри допомагають вчитися справлятися з різними соціальними ситуаціями. Наприклад, учням пропонують інсценувати шкільну раду, де кожен бере на себе певну роль - лідер, секретар, координатор. Вони разом обговорюють, як вирішити шкільні питання.

2. Методика групової роботи

Групова робота дозволяє учням взаємодіяти, розвивати навички співпраці та лідерства. Важливо чергувати ролі у групах, щоб кожен учень мав можливість виступати як лідер та координувати роботу групи. Дана методика допомагає навчитися працювати в команді, слухати інших та висловлювати свою думку. Наприклад, під час групових проєктів учні працюють разом над створенням презентацій, виконанням завдань, при цьому визначаючи, хто буде відповідальним за певні етапи роботи.

3. Методика «Коло ідей»

Методика передбачає обговорення у колі, коли кожен учень має можливість висловити свою ідею або пропозицію з певної теми. Вона сприяє розвитку ініціативності та впевненості у своїх силах. Крім того, це навчання поваги до думки інших та уміння вести дискусію. Наприклад, вчитель задає тему для обговорення (як покращити шкільне середовище), і кожен учень по черзі висловлює свої думки та пропозиції.

4. Методика «Дискусійні клуби»

Дискусійні клуби, дебати допомагають розвивати навички аргументації, критичного мислення та здатність відстоювати свою думку, чудова можливість для лідерів проявляти ініціативу та вміння висловлювати власні думки у різних ситуаціях. Наприклад, школярі обговорюють важливі соціальні, екологічні проблеми в рамках дискусійних клубів, аргументують свої позиції та пропонують рішення.

5. Методика «Гра в підприємництво»

Методика передбачає, що діти вчать на основі підприємництва, створюють власні міні-проєкти (наприклад, шкільний ярмарок), що вимагає організаторських здібностей, прийняття рішень та взаємодії з іншими. Така діяльність розвиває лідерські якості, відповідальність та вміння працювати в команді, де діти створюють власний бізнес-проєкт, планують його реалізацію і організують ярмарок для збору коштів на благодійність.

А.С. Макаренко, один із засновників педагогіки колективу, вважав, що важливо розвивати лідерські якості через ігри, які вимагають активної соціальної взаємодії. Він підкреслював важливість групової роботи та колективної відповідальності. Ігри повинні бути такими, що стимулюють дітей брати на себе різні соціальні ролі та проявляти ініціативу. Педагог стверджував, що «колектив та індивідуум - дві рівноправні діючі початки у вихованні. Лідерство у колективі - це не тільки навичка керівництва, а й уміння бути відповідальним за спільну справу» [42, с. 45-48].

Л. Виготський підкреслював важливість рольової гри як засобу розвитку вищих психічних функцій, включаючи здатність до лідерства. Через рольові ігри діти моделюють соціальні ситуації та вчать керувати не тільки собою, але й іншими. Важливо, щоб діти могли самостійно обирати ролі та приймати рішення у грі. Л.С. Виготський писав: «У грі дитина діє перед собою. Гра створює зону найближчого розвитку, де він навчається планувати, керувати та приймати рішення в умовах, наближених до реального життя» [11, с. 211-213].

М. Монтесорі приділяла особливу увагу розвитку самостійності у дітей через ігри, що дозволяють дітям самим організувати свою діяльність. Вона вважала, що лідерство не обов'язково повинно бути колективним: дитина повинна вчитися керувати собою, а через це - керувати й іншими. Цитата Монтесорі: «Виховання лідера починається з виховання незалежності та відповідальності. Діти вчать керувати, починаючи з управління власною діяльністю» [50, с. 78-79].

Квести та флешмоби - це сучасні методики, які активно впроваджуються в шкільну освіту для розвитку лідерських якостей. Вони вирізняються інтерактивністю, залученням до активної діяльності та формуванням соціальних і комунікативних навичок. Квест - це вид діяльності, під час якої учасники виконують завдання, що ведуть до певної мети. Такий формат навчання стимулює дітей працювати в команді, вчить їх швидко приймати рішення та брати на себе лідерські функції в складних ситуаціях. Квести також сприяють розвитку креативного мислення та вміння швидко реагувати на змінні умови. Н.І. Зоріна стверджувала: «Квести стають потужним інструментом у розвитку мотивації до навчання у молодших школярів. Вони дозволяють дітям проявити ініціативу, співпрацювати з однолітками та розвивати лідерські навички» [24, с. 122]. Новизна квестів насамперед це те, що він вимагає від дітей активної участі та швидкого реагування на нові виклики, створює умови, у яких лідерські якості проявляються природно, оскільки потрібно координувати роботу групи, шукати рішення та керувати процесом. Прикладом може бути шкільний квест на тему «Врятуй планету», де учні вирішують екологічні завдання та вчать працювати разом, змагатися й приймати спільні рішення. О.А. Бондаренко зазначала, що «квестові ігри для молодших школярів - це унікальна можливість поєднати навчання та розвагу. Вони розвивають логіку, креативність та командну роботу, формуючи в дітей лідерські якості та відповідальність» [6, с. 78].

Флешмоб – це форма масової діяльності, яка зазвичай передбачає короткочасну організовану активність великої групи людей. Флешмоби допомагають дітям об'єднуватися для досягнення спільної мети, розвиваючи при цьому вміння планувати та координувати дії команди. Тієї Лисенко зазначала, що «флешмоби для дітей сприяють згуртованості та взаємодії в колективі. Вони формують у дітей почуття відповідальності, співпраці та вміння працювати в команді» [38, с. 85]. Новизна флешмобів дозволяють швидко організувати велику групу дітей для виконання певного завдання, формує у дітей навички співпраці, ініціативність і здатність до самовираження через групову діяльність. Прикладом може бути флешмоб з нагоди державних свят, де учні організують тематичний виступ або акцію підтримки, що вимагає координації та лідерства. ОМ. говорила: «Флешмоби для молодших школярів - це не лише засіб активізації дітей, а й чудова можливість розвивати соціальні навички, зміцнювати почуття колективізму та співпраці» [32, с. 64].

Отже, гра є природною формою діяльності для дітей молодшого шкільного віку, яка допомагає їм активно взаємодіяти з навколишнім світом, випробувати різні соціальні ролі та розвивати практичні навички. Ігрові методики створюють сприятливі умови для розвитку лідерських якостей, таких як відповідальність, ініціативність та здатність приймати рішення. Завдяки грі, учні вчать працювати у команді, виконуючи різні завдання та розвиваючи свої комунікативні здібності.

Роль рольових ігор і ситуаційних завдань: Рольові ігри та ситуаційні завдання дозволяють дітям безпосередньо брати участь у симуляції реальних життєвих ситуацій, що стимулює розвиток критичного мислення, відповідальності та лідерства. Вони вчать школярів співпрацювати, розподіляти обов'язки та керувати колективом у межах певних сценаріїв. Така діяльність також допомагає дітям краще розуміти навколишнє середовище і проявляти свої організаторські здібності.

Інноваційні методи навчання через ігрові технології: Використання технологій, таких як LEGO-конструктори та методика «Шість цеглинок», дозволяє інтегрувати ігрові елементи в навчальний процес, що значно підвищує мотивацію учнів до навчання. Ці методики сприяють розвитку лідерських якостей через розв'язання проблемних завдань, планування та аналіз ситуацій. Виконуючи завдання в ігровій формі, діти вчать працювати в парах або групах, що підвищує їхні організаторські здібності та комунікативні навички.

Значення ігор для формування лідерських навичок: Ігри відіграють важливу роль у розвитку ключових лідерських навичок, таких як здатність приймати рішення, планувати дії та керувати групою. У процесі гри діти вчать бути відповідальними за свої рішення і дії, що допомагає їм сформувати лідерські якості, необхідні для подальшого життя та навчання. Участь у групових іграх та проектах створює умови для природного прояву лідерства, зміцнюючи навички співпраці, ініціативності та комунікації.

Висновки до 2 розділу

Формування лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку є невід'ємною частиною виховного процесу, яка сприяє розвитку їхньої особистості та соціальних навичок. Діти, які отримують можливість розвивати лідерські навички у школі, краще адаптуються до соціального середовища і готові брати на себе відповідальність за свої вчинки. Організація виховних заходів, таких як класні години, рольові ігри та колективні проекти, створює умови для розвитку ініціативності та відповідальності у дітей. Під час таких заходів школярі вчать приймати рішення, взаємодіяти з однолітками та розподіляти обов'язки в групі, що формує основи для лідерства. Педагогічний підхід Марії Монтессорі акцентує увагу на важливості самостійного розвитку дитини в колективі. Її ідеї про те, що діти вчать один у одного через активну взаємодію, підтверджують необхідність надання учням можливостей для прояву ініціативи та відповідальності в колективній діяльності. Важливість колективної роботи для розвитку соціальних навичок дітей підкреслював і Костянтин Ушинський. Він вважав, що через спільну діяльність дитина вчиться співпрацювати та враховувати інтереси інших, що є важливими аспектами лідерства. Дитина, яка працює в колективі, вчиться не тільки керувати, але й бути частиною команди.

Проектна діяльність у школі є ефективним інструментом для розвитку лідерських якостей. Вона дозволяє дітям навчитися планувати, організовувати та реалізовувати свої ідеї в команді, що сприяє формуванню впевненості у своїх силах та відповідальності за спільні досягнення. Рольові ігри та ситуаційні завдання дозволяють дітям в безпечному середовищі випробувати різні соціальні ролі, що стимулює розвиток комунікативних навичок і вміння приймати рішення. Такі ігрові методики стають важливим елементом у формуванні лідерських якостей, оскільки вони розвивають здатність дітей діяти в нових умовах та швидко адаптуватися до змін. Залучення батьків до виховного процесу також відіграє важливу роль у формуванні лідерських якостей у дітей. Співпраця між школою та сім'єю сприяє кращій підтримці дитини у навчальному середовищі та забезпечує гармонійний розвиток її особистості. Використання ігрових методик, таких як LEGO-технології, сприяє розвитку у дітей просторового мислення, креативності та вміння працювати у команді. Ігрові заняття допомагають дітям навчитися ставити цілі та досягати їх через спільні зусилля. Волонтерська діяльність, яка стала особливо важливою в умовах сучасної ситуації в Україні, дозволяє дітям відчути себе корисними для суспільства, розвиває їхню емпатію та соціальну відповідальність. Діти, які беруть участь у волонтерських проектах, вчать брати на себе відповідальність за свої дії та підтримувати інших, що є важливою складовою лідерства. Виховні заходи, що стимулюють розвиток моральних та етичних якостей, сприяють формуванню у дітей таких рис, як доброта, чесність та відповідальність, що також є основою лідерства. Педагогічна робота, спрямована на розвиток цих цінностей, закладає фундамент для формування цілісної та гармонійної особистості. Інноваційні методи навчання, такі як інтерактивні ігри та дискусійні клуби, дозволяють залучити дітей до активної участі у навчальному процесі, розвиваючи у них навички аргументації та самовираження. В цілому, розвиток лідерських якостей у молодших школярів вимагає системного підходу, який включає в себе комплекс виховних заходів, проектів та співпраці з батьками. Такі умови сприяють створенню середовища, де діти можуть реалізувати свій потенціал, розвиваючи при цьому навички, які будуть корисними як у навчанні, так і в майбутньому дорослому житті.

3.1. Методи оцінювання рівня розвитку лідерських якостей у молодших школярів

Для визначення рівня розвитку лідерських якостей у молодших школярів та їх формування за допомогою різних виховних форм була організована та проведена експериментально-дослідницька робота на базі Комунальний закладу «Ліцей імені Тараса Шевченка» Кропивницької міської ради».

Метою експериментального дослідження була перевірка ефективності використання комплексу різних форм виховної роботи, зокрема рольових ігор, проектною діяльністю та груповою роботи, із застосуванням інноваційних форм - флешмобів та квестів - у формуванні лідерських якостей здобувачів початкової освіти.

В експерименті взяли участь учні молодшого шкільного віку у кількості 46 осіб, які були розподілені на дві групи: експериментальну (ЕГ) - 23 дитини, та контрольну (КГ) - 25 дітей. Усі школярі були з первинно збереженими когнітивними та комунікативними навичками (Рис 3.1).

Рис 3.1. Вікові характеристики експериментальної та контрольної груп

Дослідно-експериментальна робота проводилася у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. На констатувальному етапі було проведено діагностику рівня лідерських якостей дітей молодшого шкільного віку. На формувальному етапі було запроваджено систему заходів, спрямованих на розвиток лідерських якостей через виховні форми, такі як рольові ігри, групові проекти та активності, флешмоби та квести. На

контрольному етапі було проведено повторну діагностику рівня лідерських якостей, здійснено аналіз результатів та підведено підсумки.

Для діагностики рівня розвитку лідерських якостей було визначено такі критерії з показниками:

1. комунікативні навички: здатність до ведення дискусій, висловлення своєї думки, вміння працювати в команді;
2. організаційні здібності: здатність організувати спільні активності, приймати рішення, вести за собою інших;
3. ініціативність: прояв активності у запропонованні нових ідей, готовність брати на себе відповідальність;
4. координаційні вміння: вміння розподіляти обов'язки, контролювати виконання завдань, співпрацювати в групах.

Відповідно до критеріїв та показників рівня розвитку лідерських якостей, серед молодших школярів було визначено три рівні: високий, середній та низький.

Високий рівень:

– здобувач освіти демонструє лідерські якості через впевнене керування груповими активностями, здатність ефективно організувати спільні заходи та мотивувати однолітків. Дитина здатна правильно планувати завдання, грамотно розподіляти обов'язки та забезпечувати командну роботу;

– вміння ухвалювати рішення на основі аналізу ситуації та врахування думок інших, здатність швидко реагувати на зміни й адаптуватися до нових умов. Школяр здатен ініціювати нові проєкти та стратегії у групових завданнях;

– дитина активно проявляє ініціативу, стійкий інтерес до вирішення проблем, демонструє впевненість у своїх силах, самостійність у виконанні завдань. Такі діти володіють розвинутими комунікативними навичками, можуть чітко та ефективно доносити свої ідеї.

Середній рівень:

– здобувач початкової освіти бере участь у групових заходах, проте часто потребує допомоги в організації або реалізації ідей. У нього присутні основні лідерські якості, але вони виражені недостатньо. Може ініціювати дії лише за допомогою вчителя або старших однолітків;

– при ухваленні рішень дитина потребує додаткових підказок або схвалення з боку дорослих. Може співпрацювати в команді, але не завжди бере на себе відповідальність за результат спільної діяльності;

– школяр не завжди проявляє ініціативу, частіше реагує на завдання, а не створює їх. Участь у групових заходах є менш активною порівняно з дітьми з високим рівнем, однак дитина здатна проявити свої здібності за сприятливих умов і додаткової підтримки.

Низький рівень:

– для здобувача освіти характерні труднощі в організації будь-яких групових активностей, відсутність ініціативи у плануванні та виконанні спільних завдань. Дитина часто пасивна у спілкуванні, уникає участі в групових проєктах;

– лідерські якості майже не розвинені. Дитина не проявляє інтересу до виконання завдань і не бере на себе відповідальність за роботу в групі.

Часто потребує постійного нагляду та допомоги з боку дорослих або однолітків;

– дитина має складнощі з комунікацією, не вміє доносити свої ідеї до інших, уникає відповідальності та ухвалення рішень. Виявляються значні труднощі в побудові взаємодії з однолітками, а також у вираженні своїх думок у процесі роботи.

Комплексна діагностика розвитку лідерських якостей у молодших школярів проводилася за допомогою методик, що включали різноманітні підходи, зокрема спостереження за поведінкою, аналіз групових взаємодій та оцінювання рівня соціальної активності. Для проведення діагностики використовувалися методи, спрямовані на виявлення індивідуальних і групових лідерських проявів здобувачів освіти під час виховної роботи.

Методики оцінювання поєднували: – збір даних про взаємодію дитини в колективі, відносини в сім'ї та попередній досвід участі в групових проєктах; – спостереження за поведінкою школярів під час групових занять та ігор, коли дитина мала можливість проявити ініціативу, взяти на себе відповідальність за організацію дій групи; – аналіз соціальної активності та лідерських проявів під час виконання групових проєктів, активностей, квестів та рольових ігор.

Діагностика також включала відеодіагностику, під час якої проводилося спостереження за дітьми під час виконання завдань на командну роботу.

Аналіз поведінки дітей допомагав зрозуміти їхню здатність організувати роботу команди, спілкуватися та мотивувати однолітків.

Для оцінки рівня лідерських якостей також використовувався метод малювальних тестів тематичного характеру, тести дозволяли визначити рівень розуміння школярами концепцій лідерства, співпраці та командної роботи.

Ми проводили тестування для контрольної та експериментальної груп. Проаналізуємо результати проведених методик оцінки рівня лідерських якостей на початку експерименту.

Для оцінки рівня лідерських якостей використовувалася методика «Я-Лідер» (за методикою Рожкова [1]). Зміст методики подано в додатку А. Дослідження було проведено в стандартизованих умовах: кожному здобувачеві освіти були надані опитувальники та ручки, а також була зачитана інструкція до виконання завдань. У ході дослідження учням пропонувалося відповісти на 20 запитань, на кожне з яких потрібно було дати відповідь «так» або «ні». Усі питання були сформульовані так, щоб вони сприяли саморефлексії учнів щодо їхніх лідерських якостей та взаємодії з однолітками.

Перед початком тестування учням було наголошено на відсутності правильних чи неправильних відповідей, що сприяло зниженню тривожності та забезпечило більш об'єктивні результати. Після завершення опитування результати відповідей були співставлені з ключем, який визначав наявність чи відсутність конкретних лідерських проявів у поведінці учнів.

За кожну відповідь, яка співпала з ключем, нараховувався один бал. Після підрахунку балів було встановлено, що переважна більшість учнів, як у контрольній, так і в експериментальній групах, показали низький (до 10 балів) або середній рівень (від 11 до 15 балів) прояву лідерських якостей. Це свідчить про недостатньо виражені лідерські здібності у досліджуваних учнів на початковому етапі експерименту.

Результати тестування «Я - Лідер» (за методикою Рожкова [1]) в експериментальній групі представлені в Таблиці 3.1, а в контрольній - в Таблиці 3.2.

Таблиця 3.1.

Результати тестування «Я - Лідер» (за методикою Рожкова [1])

в експериментальній групі

Учні Сумарна кількість балів Рівень лідерських якостей

Олександр Б. 4 Низький рівень

Леонід Г. 9 Низький рівень

Павло Г. 14 Середній рівень

Дарина Г. 6 Низький рівень

Марія І. 8 Низький рівень

Андрій К.	15	Середній рівень
Станіслав К.	2	Низький рівень
Катерина К.	2	Низький рівень
Назар К.	15	Середній рівень
Христина Л.	4	Низький рівень
Злата Л.	9	Низький рівень
Ганна М.	2	Низький рівень
Олена М.	11	Середній рівень
Анна П.	12	Середній рівень
Уляна П.	9	Низький рівень
Василь С.	8	Низький рівень
Єва С.	8	Низький рівень
Владислав Т.	11	Середній рівень
Федір Т.	1	Низький рівень
Роман Т.	1	Низький рівень
Іван Ч.	14	Середній рівень
Денис Ш.	3	Низький рівень
Тетяна Я.	6	Низький рівень

Таблиця 3.2.

Результати тестування «Я - Лідер» (за методикою Рожкова М.І.) в контрольній групі

Учні Сумарна кількість балів Рівень лідерських якостей

Олег А.	7	Низький рівень
Марія Б.	5	Низький рівень
Сергій В.	13	Низький рівень
Дарина Г.	17	Високий рівень
Володимир Д.	9	Низький рівень
Оксана Ж.	12	Середній рівень
Ігор З.	10	Низький рівень
Лілія К.	6	Низький рівень
Максим К.	3	Низький рівень
Артем Л.	5	Низький рівень
Софія Л.	10	Низький рівень
Віктор М.	14	Середній рівень
Юлія Н.	13	Середній рівень
Петро О.	2	Низький рівень
Андрій П.	12	Середній рівень
Роман П.	0	Низький рівень
Ірина Р.	12	Середній рівень
Олена С.	11	Середній рівень
Іван Т.	9	Низький рівень
Катерина Ф.	6	Низький рівень
Богдан Х.	10	Низький рівень
Євген Ш.	11	Середній рівень
Вадим Щ.	4	Низький рівень
Максим Я.	8	Низький рівень
Юрій Я.	12	Середній рівень

Як видно з Таблиці 3.1, 16 учнів експериментальної групи мають низький рівень розвитку лідерських якостей, а 7 учнів демонструють середній рівень. Результати тестування, що подані в таблиці 3.2. показують, що 16 учнів контрольної групи володіють низьким рівнем лідерських якостей, у групі є 8 учнів з середнім рівнем та 1 учень має високий рівень.

Порівняння рівнів сформованості лідерських якостей в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експерименту представлені на Рис.3.2.

Рис.3.2. Порівняння рівнів сформованості лідерських якостей в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експерименту

Результати анкетування учнів обох груп за методикою «Я - лідер» (за методикою М.І.Рожкова) свідчать про **низький рівень сформованості лідерських якостей** у більшості досліджуваних. **Як в експериментальній, так і в контрольній групах** переважна кількість учнів продемонстрували низький або середній рівень розвитку лідерських здібностей, що вказує на недостатню вираженість таких якостей, як впливовість, здатність до переконання та ініціативність. Така ситуація потребує подальшого коригування та впровадження спеціальних програм, **спрямованих на розвиток лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку.**

Також для оцінки рівня лідерських якостей використовувалася ще одна методика «Чи лідер я?» за методикою Махновець Ю.А. (Додаток Б). Основною метою даного етапу експерименту було визначити вихідний рівень розвитку лідерських якостей у школярів. Перед початком тестування учням була надана інструкція, яка пояснювала, що необхідно уважно прочитати кожне із десяти суджень та вибрати відповідну для себе відповідь. Наголошувалося на важливості об'єктивності та відсутності «правильних» чи «неправильних» відповідей, аби забезпечити максимально природне вираження лідерських якостей. Опитувальник включав десять питань, які відображали різні аспекти лідерської поведінки, такі як здатність проявляти ініціативу, витримувати критику, відстоювати свою думку, впливати на інших та взаємодіяти в групі. Після завершення тестування було проведено підрахунок кількості відповідей типу «А» (які свідчили про прояви лідерських якостей) та «Б» (які

вказували на слабкі або відсутні лідерські прояви).

За результатами тестування було виявлено, що більшість учасників як у контрольній, так і в експериментальній групах продемонстрували низький та середній рівні розвитку лідерських якостей. Зокрема, кількість відповідей типу «А» у переважної частини учнів коливалася в межах від 1 до 3 балів, що свідчить про низький рівень лідерства. Дещо менша частина школярів отримала від 4 до 6 балів, що відповідає середньому рівню. Високих результатів, які б свідчили про яскраво виражене лідерство (7-10 балів), не було зафіксовано в жодній з груп. Таким чином, початкові показники розвитку лідерських якостей у дітей були приблизно однаковими в обох групах, що створює сприятливі умови для подальшого проведення формувального експерименту та впровадження спеціальних педагогічних впливів у експериментальній групі.

Результати тестування «Чи я лідер?» (за методикою Махновець Ю.А.) в експериментальній групі представлені в Таблиці 3.3, а в контрольній - в Таблиці 3.4.

Таблиця 3.3.

Результати тестування «Чи я лідер» (за методикою Махновець Ю.А.) в експериментальній групі

Учні Сумарна кількість балів Рівень лідерських якостей

Олександр Б.	2	Низький рівень
Леонід Г.	5	Середній рівень
Павло Г.	1	Низький рівень
Дарина Г.	4	Середній рівень
Марія І.	2	Низький рівень
Андрій К.	3	Низький рівень
Станіслав К.	6	Середній рівень
Катерина К.	1	Низький рівень
Назар К.	5	Середній рівень
Христина Л.	3	Низький рівень
Злата Л.	1	Низький рівень
Ганна М.	2	Низький рівень
Олена М.	3	Низький рівень
Анна П.	6	Середній рівень
Уляна П.	4	Середній рівень
Василь С.	1	Низький рівень
Єва С.	2	Низький рівень
Владислав Т.	3	Низький рівень
Федір Т.	5	Середній рівень
Роман Т.	4	Середній рівень
Іван Ч.	2	Низький рівень
Денис Ш.	1	Низький рівень
Тетяна Я.	6	Середній рівень

Таблиця 3.4.

Результати тестування «Я - Лідер» (за методикою Махновець Ю.А.) в контрольній групі

Учні Сумарна кількість балів Рівень лідерських якостей

Олег А.	2	Низький рівень
Марія Б.	5	Середній рівень
Сергій В.	1	Низький рівень
Дарина Г.	4	Середній рівень
Володимир Д.	2	Низький рівень
Оксана Ж.	3	Низький рівень
Ігор З.	6	Середній рівень
Лілія К.	1	Низький рівень
Максим К.	5	Середній рівень
Артем Л.	3	Низький рівень
Софія Л.	1	Низький рівень
Віктор М.	2	Низький рівень
Юлія Н.	3	Низький рівень
Петро О.	6	Середній рівень
Андрій П.	4	Середній рівень
Роман П.	1	Низький рівень
Ірина Р.	2	Низький рівень
Олена С.	3	Низький рівень
Іван Т.	5	Середній рівень
Катерина Ф.	4	Середній рівень
Богдан Х.	2	Низький рівень
Євген Ш.	1	Низький рівень
Вадим Щ.	6	Середній рівень
Максим Я.	3	Низький рівень
Юрій Я.	5	Середній рівень

Як видно з Таблиці 3.3, 16 учнів експериментальної групи мають низький рівень розвитку лідерських якостей, а 7 учнів демонструють середній рівень. Таблиця 3.4. показує, що 17 учнів контрольної групи володіють низьким рівнем лідерських якостей, у групі є 8 учнів з середнім

рівнем.

Порівняння рівнів сформованості лідерських якостей в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експерименту представлені на Рис.3.3.

Рис.3.3. Порівняння рівнів сформованості лідерських якостей в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експерименту

Для визначення лідерських якостей у молодших школярів ми провели малювальний тест, який полягав у тому, щоб кожен учень намалював кактус. Цей метод дозволяє оцінити внутрішні особливості характеру дитини, зокрема лідерські риси. Аналіз малюнків базувався на ряді критеріїв, пов'язаних із розміром, деталізацією та розташуванням кактуса на аркуші, що дозволило зробити висновки про самооцінку, впевненість у собі, рівень стресу і схильність до лідерства.

Основні критерії аналізу малюнків:

1. Розмір кактуса. Чим крупніший малюнок кактуса, тим більше це свідчить про впевненість у собі дитини і про її яскраво виражені лідерські якості.

– Кактус, що займає 2/3 аркуша, свідчить про об'єктивну самооцінку дитини, а також про здоровий баланс між впевненістю та розсудливістю. Це типова реакція для дітей, які мають потенціал стати лідерами в різних видах діяльності, але при цьому зберігають рівновагу між своїми особистими амбіціями і взаємодією з іншими.

– Малюнок розміром 1/3 аркуша або менше вказує на скромність або певну боязкість. Такі діти часто уникають брати на себе ініціативу або лідерські ролі, віддаючи перевагу залишатися в тіні або спостерігати за ситуацією з боку.

– Дуже великий кактус, що займає весь аркуш, може свідчити про емоційне збудження дитини, бажання проявити себе або зайняти провідне місце серед однолітків, але це також може свідчити про недостатню емоційну стабільність.

2. Розташування малюнка.

– Якщо кактус розташований в центрі аркуша, це свідчить про гармонійний внутрішній світ дитини і впевненість у своїй позиції в соціумі.

– Кактус, який виходить за межі аркуша, може свідчити про тривогу або внутрішній стрес дитини. Такі малюнки демонструють емоційну нестабільність або страх перед ситуаціями, які вимагають від дитини прийняття відповідальності чи ініціативи.

3. Деталізація кактуса.

– Якщо на малюнку багато детальних елементів (колючки, квіти тощо), це вказує на уважність дитини до деталей, організованість і готовність брати відповідальність. Така дитина, ймовірно, зможе бути лідером, який уважний до потреб інших та вміє керувати колективом.

– Прості, схематичні малюнки можуть вказувати на імпульсивність, поверховість у прийнятті рішень або бажання unikати складних ситуацій. Це не обов'язково свідчить про відсутність лідерських якостей, але може вказувати на необхідність їх додаткового розвитку.

4. Кольори, що використовувались. Використання яскравих, теплих кольорів (жовтий, зелений) часто свідчить про оптимістичний настрій і відкритість дитини, що також важливо для лідерських якостей. Навпаки, темні, холодні кольори можуть вказувати на стриманість або емоційну відстороненість, що іноді є перешкодою для ефективного лідерства.

Після проведення цього тесту та аналізу малюнків ми отримали такі висновки:

34% дітей намалювали кактуси середнього розміру, що свідчить про гармонійне поєднання лідерських якостей та адекватної самооцінки.

27% малюнків були дуже великими, що може свідчити про прагнення дітей до самовираження і до лідерства, але також показує підвищений рівень емоційної збудженості.

18% дітей намалювали невеликі кактуси, що вказує на їхню скромність і невпевненість.

21% малюнків мали ознаки тривоги або стресу, що проявлялося у виходженні за межі аркуша або використанні темних кольорів.

Цей тест допоміг виявити потенційних лідерів серед учнів та визначити дітей, яким потрібна додаткова підтримка у розвитку впевненості та соціальних навичок. Також він дав цінну інформацію для подальшої виховної роботи, спрямованої на розвиток лідерських якостей через творчі завдання та інтерактивні методи.

Нами було заплановано застосування методу анкетування для опитування батьків та молодших школярів, а також методу спостереження для аналізу поведінки дітей у різних ігрових ситуаціях. Авторські анкети для батьків містили питання, спрямовані на оцінку ключових лідерських якостей особистості, з урахуванням вікових особливостей дитини: комунікабельність, активність, соціальна взаємодія, дисциплінованість, витривалість, зацікавленість у справах, доведення справ до завершення, самостійність, відкритість та соціальне сприйняття.

Ми проводили анкетування для батьків лише в експериментальній групі, оскільки ставили за мету встановити розуміння батьками групи, з якою буде проведена експериментальна робота, феномену лідерства у дітей та рівня сформованості лідерських якостей.

Метою цього анкетування було виявлення ставлення батьків до проблеми розвитку лідерських якостей у молодших школярів, визначення рівня їхньої готовності до участі в процесі виховання лідерства, а також аналіз впливу внутрішньосімейних відносин на розвиток лідерських якостей. Було проведено опитування 20 батьків (Додаток А), проаналізуємо результати опитування.

На нашу думку, факт, що 20% батьків асоціюють лідерство з прагненням до влади і контролю, говорить про домінуючий тип особистості, який вони, можливо, реалізують у себе в сім'ї, і цим не дають дитині розвивати її лідерські якості. І ще той факт, що 10% батьків не змогли дати чіткої відповіді, говорить про те, що вони, в принципі, не уявляють, що таке лідерство, а, отже, і не можуть розвивати його в себе в родині. На питання, чи вважають батьки, що їхня дитина проявляє лідерські якості серед однокласників, 38% батьків негативно відповіли на це питання, це говорить про те, що вони не вірять у лідерський потенціал своєї дитини, а, отже, не надихають її на прояви її особистості на виявлення її лідерських якостей, навіть, якщо вони такі є.

На нашу думку, відсоток батьків, які вважають розвиток лідерських якостей не обов'язковим, або взагалі не висувають цієї якості пріоритетними, потрібно зменшувати, оскільки, лідерські якості сьогодні є важливою складовою формування гармонійної особистості, яка здатна реалізувати себе в житті.

Під час відповіді на питання про те, як батьки оцінюють свою готовність брати активну участь у заходах, більша половина батьків не готова у повній мірі брати участь у заходах, спрямованих на виховання лідерських якостей у дитини, що говорить про небажання батьків бути задіяними у процес їхнього формування, і це теж уповільнює розвиток лідерських якостей у класі, тож цей показник потребує коригування.

36% батьків вважають, що найбільш ефективними в формуванні лідерських якостей дітей є позашкільні заходи, це значить, що вони недооцінюють можливості початкової школи у розвитку лідерських якостей, цей показник теж треба коригувати.

Половина батьків не вважають сімейну атмосферу в сім'ї достатньою для формування лідерських якостей, а отже, в сімейному оточенні дитина не має можливості проявляти лідерські якості. Тож більша половина батьків взагалі не говорить з дітьми про розвиток лідерства, на лідерських якостях взагалі не акцентується увага в родині, або не розуміється її цінність для сучасної особистості, звідси робимо висновок, що при формуванні лідерських якостей школярів потрібно також проводити роботу з батьками.

На питаннях, щодо того, яким чином батьки готові сприяти розвитку лідерських якостей у дитини та чи вважають вони, що школа повинна активно сприяти вихованню лідерських якостей у дітей, ситуація є адекватною, що дозволяє стверджувати про те, що деякі батьки в певній мірі усвідомлюють, як сприяти тому, щоб дитина розвивала лідерські якості, у батьків є.

Результати опитування свідчать про те, що більшість батьків усвідомлюють важливість розвитку лідерських якостей у молодших школярів і готові долучатися до процесу виховання, хоча частина респондентів виявляє недостатню обізнаність про реальний рівень лідерства їхніх дітей серед однолітків. Більшість батьків підтримують ідею активного сприяння школою формуванню лідерських навичок у дітей, але при цьому також визнають значну роль сімейного виховання.

Отже, анкетування для батьків показало, що є потреба в проведенні тренінгової роботи з метою усвідомлення ними ролі лідерських якостей для особистої дитини та можливості їхнього розвитку в школі та вдома.

Ми провели повторне визначення лідерських якостей і анкетували дітей малюнковим тестом. Оскільки діти малювали кактус, ми запропонували їм намалювати новий об'єкт - жирафа. Оскільки для визначення рис притаманних лідеру більш важливий не сам об'єкт, а те як дитина його зображує. Цей проєктивний тест дозволяє через малюнок побачити, як дитина сприймає себе в контексті соціуму, зокрема її потенціал до лідерства.

Отже, для визначення лідерських якостей у молодших школярів ми провели діагностику за такими методиками «Я - Лідер» та «Чи я лідер?» в контрольній та експериментальній групах. Також, ми використали метод анкетування для батьків експериментальної групи. В результаті було встановлено, що переважна більшість дітей має високий і низький рівні сформованості лідерських якостей, а батьки дітей ЕГ не в повній мірі усвідомлюють механізми формування лідерських якостей у дитини в колі сім'ї. Усі ці показники вказують на те, що лідерські якості дітей експериментальної групи потребують коригування.

3.2. Вплив форм виховної роботи на розвиток лідерських якостей здобувачів початкової освіти

Метою експериментальної роботи на формувальному етапі дослідження було впроваджена експериментальна перевірка моделі формування лідерських якостей у молодших школярів за допомогою різних форм виховної роботи.

Виховна робота має унікальні можливості для **формування лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку**, оскільки в найбільш природних і комфортних для дитини умовах сприяє розвитку навичок комунікації, прийняття рішень, відповідальності та співпраці в колективі. Використання інтерактивних методів, таких як рольові ігри, тренінги та групові проєкти, дозволяє дитині виявляти свої лідерські якості в різних ситуаціях, навчатися керувати власними емоціями та конструктивно взаємодіяти з однолітками. Така комплексна підготовка дозволяє школярам не тільки проявляти лідерські якості в навчальних процесах, а й ефективно використовувати їх у соціальних і міжособистісних відносинах.

На основі теоретичного аналізу та результатів діагностики, отриманих на констатувальному етапі дослідження, була розроблена дидактична модель формування лідерських якостей у молодших школярів в процесі використання різних форм виховної роботи (рис 1).

Метою моделі є формування лідерських якостей у молодших школярів за допомогою різних форм виховної роботи.

Запропонований на формувальному етапі дослідження підхід базувався на таких психолого-педагогічних принципах:

- принцип особистісно-орієнтованого підходу, що реалізується шляхом детального комплексного аналізу особистості дитини, її інтересів, схильностей та індивідуальних особливостей у процесі розвитку лідерських якостей;
- принцип комплексного впливу із застосуванням технологій, які одночасно розвивають комунікативні, організаційні та емоційно-вольові якості, необхідні для прояву лідерських здібностей;
- принцип створення умов для прояву ініціативності та самостійності під час проведення виховних заходів, зокрема рольових ігор та командних проєктів;
- принцип колективної співтворчості учнів, батьків та педагогів в організації виховного процесу, що реалізується через створення творчої атмосфери групової взаємодії при розв'язанні командних завдань із застосуванням активних форм роботи, таких як тренінги та ігри;
- принцип активізації внутрішніх сил дитини через гру (гра виступає як основний засіб активізації потенціалу дитини, її творчих та лідерських здібностей);
- принцип командної єдності (об'єднання для розв'язання спільної задачі сприяє формуванню навичок взаємодії та підтримки один одного в колективі).

Експериментальна робота була спрямована на реалізацію комплексу заходів щодо розвитку лідерських якостей у молодших школярів в процесі виховної роботи в експериментальній групі. **У ході проведення експерименту були організовані додаткові** заняття та тренінги з розвитку лідерських навичок для учнів експериментальної групи (23 учнів). **Робота з експериментальною групою проводилась протягом 2-х місяців. У контрольній групі заняття проводилися у звичайному режимі. Було виокремлено три етапи** роботи з розвитку лідерських якостей: підготовчий, продуктивний, контрольньо-оцінювальний.

На підготовчому етапі створювали середовище, сприятливе для прояву лідерських якостей, використовуючи групові вправи, тренінги та ігри. Сюди входять розробка дидактичних матеріалів для розвитку комунікативних навичок, а також обстеження початкового рівня лідерських якостей у дітей за допомогою анкетування та спостережень.

Метою продуктивного етапу було активне формування та розвиток лідерських якостей. Проводилась робота з учнями у формі рольових ігор, командних проєктів, флешмобів, волонтерських проєктів, квестів, дискусій та ситуаційних вправ, які допомагали дітям відчувати себе лідерами у різних ситуаціях. Заняття будувались від простих завдань до більш складних, які вимагали командної роботи та вміння вести за собою інших. Перед тим, як розробляти план своїх заходів, ми вивчили план виховних заходів на два місяці, протягом яких реалізовувався експеримент. Не змінюючи тематику виховних занять, нами була змінено формат подачі матеріалу, акцентувавши увагу саме на розвитку лідерських якостей. Вивчивши передовий досвід педагогів із розвитку лідерських якостей для дітей шкільного віку, ми визначили, що вони переважно користуються традиційними формами виховної роботи: бесіда, рольова гра, ситуаційні задачі тощо. В експериментальній роботі ми поєднали традиційні форми формування лідерських якостей із інноваційними, а саме: флешмобами, квестами, волонтерськими проєктами.

На початку першого тижня експериментальної роботи ми провели бесіду з дітьми на тему: «Хто такий лідер?». Протягом цієї бесіди ми піднімали питання, що, на думку здобувачів освіти, означає бути лідером; які якості повинна мати людина, щоб її вважали лідером; чи може кожен стати лідером і що для цього потрібно. Деякі діти вважали, що лідер - це той, хто керує іншими, дає вказівки. Інші говорили, що лідер допомагає і підтримує своїх друзів. Частина учнів була впевнена, що лідером може бути лише найсильніший або найстарший у групі, проте були й ті, хто вважав, що будь-хто може стати лідером, якщо докладе зусиль.

Після бесіди було організовано серію рольових ігор, метою яких було виявити лідерські якості дітей у різних ситуаціях та розвивати їх у ігровій формі. Ігри були обрані таким чином, щоб кожен учень мав можливість спробувати себе в ролі лідера та відчувати відповідальність за групу.

Зокрема, було проведено рольову гру «Капітан команди», де діти по черзі виконували роль капітана, якому потрібно було організувати команду

для виконання завдання.

Також була проведена гра «Знайди скарб», де учні працювали в командах і кожен мав можливість проявити ініціативу та запропонувати свої ідеї для досягнення мети. Деякі діти одразу брали на себе роль лідера, намагалися керувати командою та пропонували власні ідеї. Інші ж, хоч і соромилися, проте під час гри поступово почали проявляти ініціативу, навчаючись приймати рішення в групі.

Після рольових ігор було проведено групове обговорення, під час якого ми разом з учнями аналізували, які дії та рішення виявилися ефективними, а які – ні. Ми говорили про те, що важливо для успішного лідерства: уміння слухати інших, відповідальність за прийняті рішення, повага до думок інших членів команди, учні ділилися своїми враженнями та аналізували власні дії під час ігор.

На завершення тижня було проведено індивідуальні бесіди з кожним учнем, щоб обговорити їхні враження та оцінити їхні особисті досягнення. Ми ставили запитання про те, що вони вважають своїми сильними та слабкими сторонами як лідера, що нового вони дізналися про себе під час ігор. Завдяки проведеним заходам вдалося сформувати базове розуміння лідерства серед учнів та розпочати розвивати їхні лідерські якості через ігрову діяльність та рефлексію.

Починаючи з другого тижня експерименту, були проведені різні заходи, що сприяли формуванню лідерських якостей у дітей. Зауважимо, що до традиційних форм виховної роботи ми залучили інноваційні форми, які, на нашу думку, в більшій мірі сприяють взаємодії молодших школярів та розкривають їхні особисті якості. Зокрема, це такі форми виховної роботи, як квести, волонтерська робота, флешмоби, проєктна діяльність. Ми провели спортивний турнір «Лідери на старті». Змагання з різних видів спорту також стали частиною програми розвитку лідерських якостей. Здобувачі освіти брали участь у естафетах, де потрібно було проявити не тільки фізичну витривалість, але й вміння працювати в команді. Спортивні змагання допомагають дітям розуміти важливість підтримки одне одного та спільного досягнення цілей. За допомогою цього турніру, інші діти, які ще не проявили свої лідерські якості, мали змогу проявити їх в такій діяльності, займаючись спортом.

Також нами було проведено квест «Відважний лідер». Квест складався з кількох етапів, кожен з яких допомагав розвивати певні лідерські навички. На самому початку учнів ми об'єднали у невеликі команди по 4-5 осіб. Кожна команда отримала карту з маршрутом, де було зазначено кілька станцій із завданнями. Кожен етап був своєрідним випробуванням, де учні повинні були проявити не лише кмітливість і швидкість, але й уміння співпрацювати та підтримувати один одного. Щоб розпочати, діти повинні були самі обрати лідера команди, який буде відповідати за координацію учасників і прийняття рішень. Спочатку діти не були до кінця впевнені, як розподілити ролі, але ми провели коротку руханку та обговорення, що допомогло їм зняти напруження і підготуватися до командної роботи. На останньому етапі квесту всі команди мали разом зібрати великий пазл із фрагментів, які вони здобули під час попередніх завдань. Тільки коли всі групи зібралися разом і об'єднали свої зусилля, вони змогли скласти повну картину.

Одним із найважливіших заходів стала зустріч із справжнім лідером - військовим, який прийшов до школи і розповів дітям про принципи лідерства у військових умовах. Військовий розповів про командну роботу, важливість довіри та рішучості у критичних ситуаціях. Він також провів коротку демонстрацію основних навичок, таких як вміння діяти швидко і злагоджено в команді. Захід надав дітям реальний приклад, як можна проявляти лідерські якості в складних умовах.

Ми організували та провели флешмоб на підтримку захисників України. Даний захід мав на меті об'єднати дітей навколо спільної мети, показати важливість підтримки та проявити лідерські якості. Учнів було поділено на групи, і кожна група отримала завдання вивчити танок, який потрібно було виконати на підтримку захисників України. Для зручності ми створили QR-код із посиланням на відеоурок на YouTube, щоб діти могли легко навчитися рухам, але сам танець поставити самостійно. Важливим елементом було те, що всі учасники повинні були діяти злагоджено, допомагаючи одне одному, щоб успішно виконати завдання. Діти активно долучилися до роботи, проявляючи свої лідерські якості в процесі підготовки. Кожна група мала свого «координатора» - учня, який взяв на себе відповідальність за організацію роботи всередині команди, вони і розподіляли ролі, відповідали за репетиції та допомагали іншим учасникам освоювати складні рухи. Важливо було те, що лідери не лише керували процесом, але й слухали пропозиції своїх однолітків, враховували їхні ідеї, тим самим стимулюючи атмосферу співпраці та взаємоповаги. Учні спільно вирішували проблеми, такі як недостатнє знання окремих елементів танцю або необхідність корекції музичних пауз. Після завершення флешмобу відбулася рефлексія, під час якої діти мали змогу висловити свої думки про процес підготовки та виступу. Багато учасників зазначили, що спочатку хвилювалися, але спільна робота та підтримка всередині групи допомогли подолати страх і невпевненість. Діти відзначили, що завдяки спільній меті та підтримці одне одного змогли успішно виконати завдання, а також краще зрозуміли значення єдності та взаємодопомоги.

Важливим етапом у формуванні лідерських якостей є проєктна робота. Першим проєктом була підготовка стінгазети «Мій Лідер». Ми об'єднали здобувачів освіти в міні-групи, де кожна група повинна була створити власну стінгазету на тему лідерства. Завдання полягало не тільки в художньому оформленні, але й у тому, щоб пояснити, які якості повинні бути притаманні лідеру. У процесі підготовки діти обговорювали свої ідеї, розподіляли ролі і відповідали за певні частини роботи. Захід допоміг дітям розвинути творчі навички та навчитися працювати разом задля досягнення спільної мети.

Також було реалізовано волонтерський проєкт «Допоможи ближньому». Захід мав важливе значення для виховання в дітях співчуття та відповідальності. Учні організували збір речей і продуктів для місцевого дитячого будинку. Вони також власноруч готували невеликі подарунки для дітей, писали листи підтримки та малювали малюнки. Ця ініціатива показала дітям, що лідер - це не лише той, хто веде за собою, але й той, хто допомагає іншим і дбає про оточуючих.

Таким чином, запропонована модель дозволила виявити ефективність різних форм виховної роботи у формуванні лідерських якостей у молодших школярів, підвищивши рівень їх комунікативності, ініціативності та відповідальності.

Треба зазначити, що нами був проведений тренінг для батьків «Як підтримати лідерські якості у дитини?», де розповідалося про важливість лідерських якостей, і як їх можна розвивати в домашніх умовах. Батьки отримали поради щодо мотивації дітей до активної участі в житті класу, допомоги у вирішенні конфліктів та розвитку ініціативності. Після теоретичної частини батькам було запропоновано перейти до практичної, де було розглянуто декілька ситуацій життя, де батьки могли застосувати техніки формування лідерських якостей. Для прикладу, батьки отримали завдання поділитися ситуаціями, коли їхні діти стикалися з конфліктами в школі. Після цього, було обговорено, як можна допомогти дитині вчитися вирішувати конфлікти самостійно, не вирішуючи все за неї.

Також, було запропоновано батькам поміркувати, як можна організувати вдома маленькі прояви, дитина буде головною, наприклад, планування сімейної вечери або організація садкового заходу, батьки мали розглянути, і краще розподілити обов'язки між всіма членами групи, але так, щоб дитина залишалася в ролі керівника. Рефлексія батьків виявилася досить різноманітною та показала різні підходи до питання виховання лідерства в сімейному середовищі. Спочатку більшість батьків поводилися стримано та неохоче вступали в обговорення. Вони здебільшого слухали, не поспішаючи висловлювати свої думки, ділитися досвідом. Важливо відзначити, що багато батьків під час рефлексії показали готовність приймати нові ідеї та переосмислювати свій підхід до виховання. Вони активно обговорювали методи підтримки дітей у ролі лідерів, висловлювали свої думки щодо важливості навчання відповідальності та ініціативності. При цьому, деякі батьки наголошували на важливості

збереження рівноваги між підтримкою та наданням дитині свободи дій, аби уникнути надмірного тиску. Загалом, атмосфера тренінгу була конструктивною та дружньою. Після початкової стриманості, батьки активно долучилися до обговорення, ставили запитання та ділилися своїм досвідом.

На контрольньо-оцінювальному етапі проводилось повторне діагностування рівня розвитку лідерських якостей за допомогою анкетування та спостережень. Порівнювались результати до та після експерименту, що дало змогу оцінити ефективність впроваджених методик та виявити позитивну динаміку у розвитку лідерських якостей учнів експериментальної групи.

На контрольньо-оцінювальному етапі здійснювалась діагностика рівня розвитку лідерських якостей учнів, моніторинг впливу виховної роботи, контрольний зріз (повторне тестування), а також формування висновків дослідження. Моніторинг роботи відбувався через спостереження за поведінкою кожної дитини, за тим, що в неї стало виходити краще, що не змінилося, що потребує додаткової роботи саме з цією дитиною, зокрема в аспекті прояву лідерських якостей, комунікаційних навичок та ініціативності.

Як показали результати контрольного етапу дослідження, в експериментальній групі учні продемонстрували значний прогрес у формуванні лідерських якостей. Було визначено позитивні зміни у їхній комунікативній поведінці та вміннях брати на себе відповідальність у командних завданнях після проведеної роботи.

Учні активно брали участь у групових та індивідуальних виховних заходах, проявляли ініціативу та вміння організувати спільну діяльність. Вони легко вступали в контакт з однолітками та дорослими; достатня комунікативна активність спостерігалась у всіх дітей. Позитивні зміни ми відстежили також у розвитку навичок співпраці та прийняття рішень у групових іграх. Діти почали проявляти більше впевненості у собі, ставали активнішими учасниками обговорень та більш охоче висловлювали власну думку.

Слід зазначити, що здобувачі освіти навчилися контролювати свої емоції під час виконання завдань, у них майже зник страх перед відповідальністю та прийняттям рішень. Слід відзначити те, що їхній настрій став стійким і позитивним, діти стали ініціативними, адекватно сприймали критику та схвалення, що є важливим для формування лідерських якостей.

Отже, розроблена та впроваджена модель розвитку лідерських якостей у молодших школярів є ефективним засобом не лише для підвищення лідерських здібностей, але й для загального розвитку соціальних навичок, самоконтролю та впевненості в собі. Використання активних виховних методик ігрового характеру спонукало дітей до вільної участі у групових обговореннях та проєктах, допомогло їм відволіктися від страху перед відповідальністю та організацією діяльності.

Діти самостійно і впевнено почали проявляти лідерські навички під час командних завдань, активно брали участь у процесах ухвалення рішень та координували дії інших учасників. Результати дослідження свідчать про те, що система спеціальних педагогічних умов, покладених в основу впровадженої моделі, сприятливо вплинула не тільки на розвиток лідерських якостей, але і на загальне самопочуття дітей, їхню соціальну активність та здатність до конструктивної співпраці.

Цей підхід довів, що створення сприятливого середовища для формування лідерських якостей у молодших школярів є необхідним елементом сучасної виховної роботи та значно впливає на особистісний розвиток дитини.

Ми повторно провели анкетування, яке проводилось, і в експериментальній, і в контрольній групах. Під час повторного анкетування ми помітили, що учні були позитивно налаштовані, легко давали відповіді.

Результати тестування «Я - Лідер» (за методикою Рожкова М.І.) в експериментальній групі

Таблиця 3.5.

Учні Сумарна кількість балів Рівень лідерських якостей

Олександр Б.	18	Високий рівень
Леонід Г.	13	Середній рівень
Павло Г.	19	Високий рівень
Дарина Г.	12	Середній рівень
Марія І.	9	Низький рівень
Андрій К.	20	Високий рівень
Станіслав К.	11	Середній рівень
Катерина К.	13	Середній рівень
Назар К.	20	Високий рівень
Христина Л.	12	Середній рівень
Злата Л.	14	Середній рівень
Ганна М.	7	Низький рівень
Олена М.	16	Високий рівень
Анна П.	17	Високий рівень
Уляна П.	12	Середній рівень
Василь С.	9	Низький рівень
Єва С.	14	Середній рівень
Владислав Т.	19	Високий рівень
Федір Т.	4	Низький рівень
Роман Т.	6	Середній рівень
Іван Ч.	17	Високий рівень
Денис Ш.	13	Середній рівень
Тетяна Я.	16	Високий рівень

Результати тестування «Я - Лідер» (за методикою Рожкова М.І.) в контрольній групі

Таблиця 3.6.

Учні Сумарна кількість балів Рівень лідерських якостей

Олег А.	8	Низький рівень
Марія Б.	9	Низький рівень
Сергій В.	13	Низький рівень
Дарина Г.	18	Високий рівень
Володимир Д.	9	Низький рівень

Оксана Ж.	12	Середній рівень
Ігор З.	10	Низький рівень
Лілія К.	6	Низький рівень
Максим К.	8	Низький рівень
Артем Л.	7	Низький рівень
Софія Л.	12	Середній рівень
Віктор М.	14	Середній рівень
Юлія Н.	13	Середній рівень
Петро О.	5	Низький рівень
Андрій П.	14	Середній рівень
Роман П.	5	Низький рівень
Ірина Р.	12	Середній рівень
Олена С.	11	Середній рівень
Іван Т.	12	Середній рівень
Катерина Ф.	8	Низький рівень
Богдан Х.	10	Низький рівень
Євген Ш.	14	Середній рівень
Вадим Щ.	6	Низький рівень
Максим Я.	8	Низький рівень
Юрій Я.	15	Середній рівень

Як видно з Таблиці 3.5, 4 учня експериментальної групи мають низький рівень розвитку лідерських якостей, а 10 учнів демонструють середній рівень, 9 учнів - високий. Таблиця 3.6. показує, що 14 учнів контрольної групи володіють низьким рівнем лідерських якостей, у групі є 10 учнів з середнім рівнем та 1 учень має високий рівень. Тут теж покращився результат у дітей, але не на зовсім, високого рівня, як і не було, так і немає. Високого рівня лідерських якостей молодших школярів у контрольній групі було відмічено, як на початку експерименту, так і по його завершенню. На рис. 3.4. ми порівняли результати опитування за методикою М.І.Рожкова в експериментальній та контрольній групах по завершенню експерименту.

Рис. 3.4. Порівняння рівнів сформованості лідерських якостей в експериментальній та контрольній групах на контрольному етапі експерименту. Порівняємо результати проведеного анкетування в експериментальній групі до та після проведеного експерименту.

Рис. 3.5. Результати проведеного анкетування за методикою М.І.Рожкова в експериментальній групі на початку та в кінці експерименту. Проведений аналіз показує значні якісні зміни у рівні лідерських якостей дітей, що належали до експериментальної групи, що підтверджує ефективність впровадження різних форм виховної роботи.

Ми повторно провели тестування «Чи я лідер?» (за методикою Ю.А.Махновець, яке проводилось, і в експериментальній, і в контрольній групах. Таблиця 3.7.

Результати тестування «Чи я лідер» (за методикою Махновець Ю.А.) в експериментальній групі

Учні Сумарна кількість балів Рівень лідерських якостей

Олександр Б.	7	Високий рівень
Леонід Г.	9	Високий рівень
Павло Г.	8	Високий рівень
Дарина Г.	6	Середній рівень
Марія І.	7	Високий рівень
Андрій К.	8	Високий рівень
Станіслав К.	8	Високий рівень
Катерина К.	6	Середній рівень
Назар К.	7	Високий рівень
Христина Л.	5	Середній рівень
Злата Л.	9	Високий рівень
Ганна М.	6	Середній рівень
Олена М.	9	Високий рівень
Анна П.	10	Високий рівень
Уляна П.	8	Високий рівень
Василь С.	3	Низький рівень
Єва С.	8	Середній рівень
Владислав Т.	10	Високий рівень
Федір Т.	6	Середній рівень
Роман Т.	5	Середній рівень
Іван Ч.	4	Середній рівень
Денис Ш.	4	Низький рівень
Тетяна Я.	9	Високий рівень

Таблиця 3.8.

Результати тестування «Я - Лідер» (за методикою Махновець Ю.А.) в контрольній групі

Учні Сумарна кількість балів Рівень лідерських якостей

Олег А.	5	Середній рівень
Марія Б.	6	Середній рівень
Сергій В.	3	Низький рівень
Дарина Г.	6	Середній рівень

Володимир Д.	3	Низький рівень
Оксана Ж.	3	Низький рівень
Ігор З.	6	Середній рівень
Лілія К.	2	Низький рівень
Максим К.	5	Середній рівень
Артем Л.	3	Низький рівень
Софія Л.	1	Низький рівень
Віктор М.	4	Середній рівень
Юлія Н.	5	Середній рівень
Петро О.	8	Високий рівень
Андрій П.	4	Середній рівень
Роман П.	5	Середній рівень
Ірина Р.	2	Низький рівень
Олена С.	3	Низький рівень
Іван Т.	5	Середній рівень
Катерина Ф.	4	Середній рівень
Богдан Х.	2	Низький рівень
Євген Ш.	4	Середній рівень
Вадим Щ.	8	Високий рівень
Максим Я.	3	Низький рівень
Юрій Я.	5	Середній рівень

Як видно з Таблиці 3.3, 13 учнів експериментальної групи мають високий рівень розвитку лідерських якостей, а 8 учнів демонструють середній рівень, а 2 учня низький рівень. Таблиця 3.4. показує, що 2 учня контрольної групи володіють високим рівнем лідерських якостей, у групі є 13 учнів з середнім рівнем, а 10 учнів мають низький рівень.

Рис.3.6. Порівняння рівнів сформованості лідерських якостей в експериментальній та контрольній групах на контрольному етапі експерименту. Порівняємо результати проведеного анкетування в експериментальній групі до та після проведеного експерименту.

Рис. 3.7. Результати проведеного анкетування за методикою Ю.А.Махновець в експериментальній групі на початку та в кінці експерименту. При повторній діагностиці визначення лідерських якостей у молодших школярів ми застосували малювальний тест, але цього разу він полягав у тому, щоб кожен учень намалював жирафа.

Під час визначення рівня лідерських якостей, ми також користувалися наступними критеріями:

1) розмір жирафа (чим більше зображення, тим вища впевненість у собі в дитині; об'єктивна самооцінка фіксується тоді, коли жираф займає 2/3 аркуша, а малюнок розміром 1/3 аркуша, або менше, свідчить про неготовність дитини бути лідером). Ми встановили, що 52% (12 учнів) намалювали жирафа середнього розміру що вказує на їхню об'єктивність вже сприйняття бути лідером. У 34% (8 учнів) жираф був на весь малюнок що говорить про готовність цих дітей виконувати обов'язки лідера. 14% (3 учня) намалювали жирафа маленького розміру, і це говорить про те, що їхні лідерські якості потребують коригування.

2) щодо деталізації, то 56% (13 учнів) дітей зобразили жирафа досить деталізовано, промалювали його плями, ріжки і навіть посмішку. Деталізоване зображення свідчить про те, що ці діти уважні до деталей, а отже, можуть керувати іншими. 26% (6 учнів) доповнили малюнки жирафа тлом (намалювали пальми, зоопарк). Зображення тла, на нашу думку, вказує на розуміння дітьми соціального оточення в якому вони реалізують свій лідерський потенціал, і у 18% (4 учня) дітей малюнки були простими, схематичними, що може вказувати на їх емоційний стан або про те що над формуванням їхніх лідерських якостей потрібно продовжувати роботу.

Отже, висновки дослідження підтверджують, що впровадження різних форм виховної роботи значно сприяє розвитку лідерських якостей у молодших школярів. В експериментальній групі, де застосовувалися інтерактивні методи, такі як рольові ігри, тренінги, групові проекти та нетрадиційні форми виховної роботи, а саме: квести, флешмоби, проектна діяльність та ярмарка, учні продемонстрували суттєве покращення вміння співпрацювати, приймати рішення та проявляти ініціативу.

Принцип особистісно-орієнтованого підходу, на якому ґрунтувалася модель виховної роботи, дозволив врахувати індивідуальні особливості кожної дитини, що сприяло більш глибокому розкриттю лідерського потенціалу. Також важливим було залучення батьків у процес виховання, що допомогло створити позитивну атмосферу підтримки та співпраці, яка необхідна для розвитку лідерських якостей.

Порівняння результатів експериментальної та контрольної груп свідчить про значний прогрес учнів експериментальної групи. Вони стали впевненіше проявляти себе в групових завданнях, брати на себе відповідальність та координувати дії однолітків. У той час як в контрольній групі, де використовувалися традиційні методи виховної роботи, таких суттєвих змін не спостерігалось.

Застосування нетрадиційних форм виховної роботи, таких як квести, волонтерські проекти та флешмоби, допомогло учням набути навичок комунікації та взаємодії в команді. Такі види діяльності не лише формують лідерські якості, але й сприяють загальному соціальному розвитку дітей, їхньому вмінню працювати з іншими та проявляти ініціативу.

Таким чином, запропонована модель виховної роботи є ефективним інструментом для розвитку лідерських якостей у дітей, що дозволяє їм не лише проявляти себе в рамках шкільного життя, але й готуватися до подальших життєвих викликів та доводить необхідність інтеграції активних форм виховної роботи в навчальний процес для всебічного розвитку молодших школярів.

3.3. Рекомендації для вчителів та батьків щодо формування лідерських якостей у молодших школярів

Формування лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку є важливим завданням, яке вимагає комплексного підходу та злагодженої співпраці між вчителями та батьками. Лідерство, як особиста якість, здатне суттєво вплинути на подальший розвиток особистості дитини, її вміння працювати в команді, приймати рішення та організувати себе й інших. Розвиток таких якостей у ранньому віці допомагає дитині краще адаптуватися до соціального середовища, зміцнює впевненість у собі та здатність до самостійних дій. Тому роль дорослих у формуванні лідерського потенціалу є надзвичайно важливою.

Перш за все, вчителям слід звернути увагу на створення в класі сприятливої атмосфери, в якій кожна дитина відчуватиме себе важливою

частиною колективу, яка досягається через організацію інтерактивних занять, де учні можуть виконувати роль лідера у різних ситуаціях. Наприклад, вчителі можуть доручати здобувачам освіти організувати невеликі групи для виконання навчальних проєктів, де вони розподіляють ролі та відповідають за кінцевий результат. Така атмосфера допоможе дітям навчитися планувати, координувати дії однолітків та відчувати відповідальність за загальний успіх групи.

Проєктна діяльність є одним із найефективніших методів розвитку лідерських якостей у дітей. Проєкти дають можливість дітям розробляти свої ідеї, представляти їх перед класом, працювати в команді та вчитися враховувати думки інших. Для прикладу, проєкт на тему «Моє ідеальне шкільне подвір'я» може дати дітям можливість обговорити свої ідеї щодо покращення шкільного простору, а потім разом реалізувати ці ідеї. Така діяльність розвиває у дітей здатність до креативного мислення та вміння відстоювати свою позицію.

Важливим аспектом роботи вчителя є застосування рольових ігор, які допомагають дітям зрозуміти, що таке лідерство в практичному сенсі. У рольових іграх діти можуть взяти на себе різні соціальні ролі, що сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок та вміння працювати у команді. Наприклад, гра «Мій день у ролі директора школи» дозволяє дитині відчути себе в ролі керівника та зрозуміти, що означає приймати рішення та бути відповідальним за інших. Гра сприяє формуванню у дітей відповідального ставлення до своїх дій та розуміння важливості організаційних навичок.

Вчителям слід підтримувати дитячі ініціативи та давати можливість кожному учню спробувати себе в ролі лідера. Наприклад, можна впровадити практику «Дня лідера», коли один з учнів стає помічником вчителя на день і допомагає організувати роботу в класі. Дана форма роботи не тільки дає дитині відчуття відповідальності, але й допомагає їй краще зрозуміти, як важливо враховувати потреби інших людей.

Однією з важливих рекомендацій для вчителів є врахування індивідуальних особливостей кожного учня. Не всі діти мають однаковий потенціал до лідерства, але кожен має свої сильні сторони, які можна розвивати. Завдання вчителя - допомогти дитині знайти свій шлях до лідерства через виявлення її інтересів та талантів, наприклад, підтримка у творчих проєктах, спорті, науковій діяльності або організації шкільних заходів.

Для батьків важливо створити вдома атмосферу довіри, де дитина відчуватиме себе впевненою у своїх силах та знатиме, що її думка ціниться. Важливо залучити дитину до прийняття рішень у сімейних питаннях, наприклад, вибору місця для відпочинку чи планування сімейного вечора, що допоможе дитині відчути свою значущість та розвивати здатність брати на себе відповідальність за прийняті рішення. Навіть прості повсякденні ситуації можуть стати нагодою для розвитку лідерських якостей.

Батьки також можуть організувати вдома ситуації, де дитина може проявити свої лідерські здібності. Наприклад, доручити їй організувати зустріч друзів або допомогти в організації святкового заходу. Важливо заохочувати дитину брати на себе ініціативу та підтримувати її ідеї, навіть якщо вони потребують доопрацювання. Позитивна підтримка від батьків допомагає дитині розвивати впевненість у собі та не боятися брати на себе нові завдання.

Для ефективного розвитку лідерських якостей важливо, щоб вчителі та батьки діяли узгоджено. Регулярний обмін інформацією між батьками та педагогами про досягнення дитини дозволяє своєчасно підтримувати її у навчанні та розвитку, що може бути як офіційні зустрічі, так і неформальні бесіди, що допомагають зрозуміти потреби дитини та визначити оптимальний підхід до її розвитку. Наприклад, якщо вчитель зауважує, що дитина соромиться проявляти ініціативу у класі, батьки можуть вдома створити умови для розвитку її впевненості через участь у сімейних проєктах.

Залучення дітей до волонтерських проєктів є ще одним важливим аспектом розвитку лідерських якостей. Волонтерська діяльність дозволяє дітям відчути себе корисними для суспільства, розвиває емпатію та соціальну відповідальність. Наприклад, участь у прибиранні території школи або організації благодійних акцій навчає дітей важливості спільної роботи та відповідальності за спільну справу. Вчителі можуть організувати такі заходи спільно з батьками, що дозволяє створити додаткові можливості для взаємодії та розвитку дитини.

Іншим ефективним інструментом для розвитку лідерських якостей є участь дітей у шкільному самоврядуванні. Обрання на посаду класного старости або голови учнівського комітету дає дитині можливість вчитися приймати рішення, брати участь у плануванні шкільних заходів та координувати дії інших учнів, що дозволяє дітям краще зрозуміти, як працює організація на практиці, та розвивати навички командної роботи.

Важливо, щоб і вчителі, і батьки ставили перед дитиною реальні та досяжні цілі, що сприятиме її поступовому розвитку. Діти повинні відчувати, що їхні зусилля цінуються та що кожен успіх - це результат спільної роботи. Позитивне підкріплення та визнання досягнень дитини з боку дорослих формують у неї почуття впевненості та мотивацію до подальших зусиль.

Для батьків корисною може бути участь у спеціальних тренінгах та семінарах, які організуються школою та присвячені питанням виховання лідерських якостей. Це допоможе батькам краще розуміти особливості розвитку дитини та навчитися застосовувати ефективні методики підтримки вдома. Підвищення обізнаності батьків сприятиме кращій співпраці з вчителями та спільній роботі над розвитком дитини.

Для того щоб формування лідерських якостей було ефективним, важливо також враховувати особистий приклад дорослих. Діти часто наслідують поведінку батьків та вчителів, тому спільні дії, наприклад, участь у благодійних заходах або організація сімейних волонтерських проєктів, можуть показати дитині, як реалізувати свої лідерські якості на практиці. Такі спільні заходи сприяють зміцненню взаєморозуміння між дорослими та дітьми та навчають їх важливим моральним цінностям.

Окрім того, для розвитку лідерських якостей у дітей важливо створити умови, де вони можуть відчути себе успішними. Вчителі та батьки повинні прагнути до створення ситуацій успіху, в яких дитина може продемонструвати свої можливості та отримати позитивний відгук, що допомагає дітям розвивати віру у власні сили та мотивує до нових досягнень. Наприклад, участь у конкурсах, спортивних змаганнях або творчих проєктах може стати таким середовищем, де дитина може розкритися.

Таким чином, формування лідерських якостей у молодших школярів вимагає комплексного підходу, який включає активну співпрацю між вчителями та батьками. Організація інтерактивних занять, проєктної діяльності, підтримка дитячих ініціатив вдома та у школі, спільні зусилля дорослих допомагають створити сприятливе середовище для розвитку особистісних якостей дитини, що забезпечує формування у дітей таких важливих навичок, як відповідальність, креативність, самостійність та здатність до співпраці, що є необхідними для їхнього успішного майбутнього.

Висновки

Внаслідок аналізу наукових праць визначено, що лідерство в педагогічному та психологічному контексті є особливим видом міжособистісних відносин, у яких одна особа впливає на інших для досягнення спільних цілей. Узагальнено думки класиків філософії, таких як Аристотель і Конфуцій, та сучасних дослідників, що розкривають сутність лідерства як здатності формувати позитивний вплив і організувати колективну діяльність. Встановлено, що психологічні підходи, розроблені З. Фройдом та іншими вченими, підкреслюють роль ситуації та індивідуальних особливостей у прояві лідерських якостей.

Доведено, що розвиток лідерських якостей у молодших школярів є актуальною педагогічною проблемою, що вимагає спеціальних умов для активного розвитку особистісних рис. Встановлено, що такі якості, як цілеспрямованість, комунікабельність, відповідальність, формуються у

процесі навчальної та позакласної діяльності, спрямованої на колективну взаємодію. Узагальнено думки науковців, що підкреслюють важливість створення ситуацій успіху для дітей, де вони можуть випробувати себе у ролі лідерів і навчитися приймати відповідальність за рішення. Визначено, що важлива роль у формуванні лідерських якостей належить як учителю, так і родині. Встановлено, що сприятливе виховне середовище, створене вчителем та підтримане батьками, дозволяє дитині проявляти активність, ініціативу та відповідальність. Доведено, що взаємодія між сім'єю і школою сприяє гармонійному розвитку особистості учня, підсилюючи позитивний вплив на становлення його лідерських рис.

Внаслідок психологічного аналізу встановлено, що формування лідерських якостей відбувається в умовах колективної діяльності, де дитина вчиться будувати взаємовідносини з однолітками і дорослими. Узагальнено дослідження, що вказують на розвиток у цьому віці таких важливих рис, як емоційна стійкість, впевненість у собі, толерантність. Доведено, що молодший шкільний вік є оптимальним періодом для активного формування лідерських якостей, оскільки в цьому віці діти найактивніше засвоюють соціальні норми і цінності.

Проведене дослідження не **вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі** вбачаються у розробці нових методів педагогічного супроводу, що стимулюють розвиток лідерських якостей у різних вікових категоріях.